

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra bohemistiky

Lucie Osmanská

Česká filologie se zaměřením na editorskou práci
ve sdělovacích prostředcích

3. ročník

**Prvotní kritická reflexe próz Gustava
Pflegra-Moravského**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc.

Olomouc 2009

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že uvádím veškeré použité zdroje.

Rozsah práce činí 75 242 znaků včetně mezer.

V Olomouci 25. června 2009

.....

Obsah

1. Úvod	4
2. Pan Vyšínský	5
2.1 Základní informace	5
2.2 Přejít k realismu	10
2.3 Charakteristika hlavní postavy	11
2.4 Pflugrovy útoky vůči Moravským novinám	12
2.5 Podobnost s Evženem Oněginem	13
3. Ztracený život	16
3.1 Základní informace	16
3.2 Romantické prvky	18
3.3 Srovnání charakterových rysů hlavních postav	19
4. Z malého světa	23
4.1 Základní informace	23
4.2 Sociální otázka	27
4.3 Národnostní otázka	28
4.4 Romantické pásmo	29
4.5 Diference mezi první a druhým vydáním románu	30
5. Paní fabrikantová	32
5.1 Základní informace	32
5.2 Charakteristika hlavní postavy	34
5.3 Český továrník v Pflugrově díle	35
6. Závěr	37
7. Recenzenti a kritické díla G. Pflugra-Moravského – stručné biogramy	40
8. Zdroje	42
9. Anotace	44
10. Přílohy	45

1. Úvod

Cílem této práce bylo postihnout prvotní kritické ohlasy, jež vyvolala románová díla Gustava Pflagra-Moravského u tehdejší kritiky (recenzenti a kritikové Pflagra díla – kapitola 7) Pflager byl především romantický autor, jenž promítá do osudů svých hrdinů osobní prožitky. Citové problémy pramenící z nenaplněné lásky, plicní choroba, obavy z blížící se smrti, to vše jsou faktory, jež na něj měly nemalý vliv.

Jako tvůrce prvního sociálního románu z dělnického prostředí u nás se tento spisovatel setkal s kladným přijetím, přesto se však v jeho tvorbě objevila řada faktorů, za něž se stal terčem kritiky. I přes závažnost daných témat se nikdy zcela nedokázal oprostit od romantického proudu, který se s vylíčením reálného života zcela neslučoval. Pflagrov romány se řadí mezi jeho nejvýznamnější práce, jež byly vysoce ceněny odbornou i laickou veřejností. Autor v nich odkrývá závažné sociální a národnostní problémy naší společnosti v devatenáctém století – poněmčování českého národa, utiskování národa ve vlastní zemi, omezování jeho práv a to byly zásadní otázky, na něž klade Pflager-Moravský hlavní důraz.

Během svého tvůrčího úsilí se z precitlivělého studenta stává autor realisticky smýšlející a tento pozdní romantik se obrací k realistické tvorbě. První znaky realistické tvorby jsou patrné v románu ve verších *Pan Vyšínský*, většího úspěchu se však dočkala až jeho pozdější díla. Politický román *Ztracený život*, první sociální román z dělnického prostředí *Z malého světa* a psychologický román *Paní fabrikantová* řadí Pflagra mezi významné osobnosti naší literatury. Nedochovala se ovšem všechna jeho díla, Pflager často ničil své práce, podléhala přísné autokritice.

Pflager byl autor, jenž nikdy neoplýval bohatou fantazií, ovšem byl nepochybně jedním z nejsečtějších lidí své doby a právě díla světových spisovatelů se stala jeho předním inspiračním zdrojem. Zklamání v první lásce a také zdravotní problémy v něm posílily sklony k samotářství, cítil se vyloučen ze společnosti a náhradu hledá v četbě (čím více na něj doléhala nemoc, tím více svou pozornost upíral ke knížkám), knihy se stávají jeho vášní, z jejich vlivu se mu však nikdy nepodařilo vyprostit. Znalost cizích jazyků mu umožňovala přístup k významným dílům světové literatury. U *Pana Vyšínského* byl kritizován za přílišnou závislost na *Evženu Oněginovi* Alexandra Sergejeviče Puškina, *Ztracený život* se nápadně podobal charakteristikou hlavních postav s románem *Problematische naturen* Friedricha von Spielhagen, *Paní fabrikantová* byla nejednou srovnávána s *Paní Bovaryovou* Gustava Flauberta.

2. Pan Vyšínský

2.1 Základní informace

Veršovaný román *Pan Vyšínský* znamenal obrat v Pflerově dosavadním díle, neboť znamenal počátek autorovy realistické tvorby. Po *Mramorovém paláci* ze sbírky *Dumky* se jedná o nejobsáhlejší básnickou skladbu, v níž se autor pokouší oprostít od přecitlivělých romantických snů a učinit prvotní krok ke skutečné realitě.¹ V únoru roku 1858 vychází u nakladatele J. Pospíšila první svazek *Pana Vyšínského*, věnovaný Edvardu Voříkovskému rytíři z Kundratic, Pflerovu příteli z České spořitelny.² František Schulz Pflera líčí jako skvělého vypravovatele, jenž se dokázal oprostít od „chorobných“ *Dumek*.³

Román započal Pfler psát v srpnu roku 1857, avšak původní plán byl zcela odlišný, jelikož byl ovlivněn osudem samotného autora, jenž kvůli své nemoci (trpěl chronickou plicní chorobou) musel ukončit studia v roce 1854 a začít pracovat jako úředník. Tuto práci nenáviděl, dokonce pomýšlel na předčasné ukončení svého nešťastného života: „Počal jsem mysliti na mocné síly jedů a přátelil se s myšlenkou samovraždy. Pamatuji se na hrůzných 14 dní měsíce července 1854., kdy vše urovnáv, připravoval jsem se na pouť do jiných světův. Ale strašnější myšlenka, že bych uvalil na rozdrčenou naši rodinu ještě podobný skutek, uchránila mne před tímto krokem...“⁴ Svůj zbídačený stav chtěl zachytit v románu *Dopisy Vyšínského*, v té době se ovšem k němu dostala kniha Goethova *Utrpení mladého Werthera* (1774), ve které našel vše to, co chtěl sám sdělit. Na nějakou dobu se vzdal svého plánu na vydání tohoto románu a opětovně se k němu navrátil až po vydání básnické sbírky *Dumky* (prosinec 1857).⁵ Jak uvádí ve svém článku P. J. Tauer, Pflerova rozháranost dostoupila téměř zoufalství, neboť viděl před sebou jen smrt, nešťastně se zamiloval – „tím zašel mu poslední paprsek štěstí“.⁶

Z původního plánu napsat román v prózou psaných dopisech zůstal Pflerovi pouze název. Když napsal prvních třicet slok, poslal je do časopisu *Lumír* a pozastavil činnost na básni, toužil nejdříve poznat její odezvu u veřejnosti.⁷ Když ukázka vyšla, setkala se

¹ Rieger, K.: *Pan Vyšínský*. Praha 1910, Úvod s. VI.

² Velemínský, K.: *Gustav Pfler-Moravský*. In: *Časopis Musea Království českého*. Ročník LXXVII. Praha 1903, s. 259.

³ Schulz, F.: *Gustav Pfler Moravský*. In: *Osvěta*. Ročník V – díl I. Praha 1875, s. 879.

⁴ Hora, F. A.: *Gustav Pfler Moravský. Životopisné zápisky básníkovy*. Plzeň 1880, s. 34.

⁵ Rieger, K.: c. d., Úvod s. VIII.

⁶ Tauer, P. J.: *Gustav Pfler-Moravský*. In: *Literární listy*. Ročník IV. Brno 1883, s. 109.

⁷ Hora, F. A.: c. d., s. 47.

s vřelým přivítáním především u mladší generace, která si všimla, že se Pfleger vymanil ze svého pesimismu patrného z jeho předešlé básnické tvorby. „...můžeme se upřímně vyznati, že jsme my mladší vřele vítali několik těch veršů, jež úplnou regenerací nadaného Pflagra osvědčovaly a naději, že talent jeho nám nerozplyne, už zčásti uskutečnily. Pan Vyšínský počal vycházeti a z každé řádky jsme z novu básníka studovali a z jeho očividných pokroků se těšili,“ poznamenává Jan Neruda.⁸ I František Pover ocenil Pflerův pokrok oproti dřívějším básním, v nichž „ani myšlenky, ani zpracování, ani mluva nevyhovovaly požadavkům přísnějším.“⁹

„Dne 10. prosince dostal jsem *Lumíra*, a tu vidím, že úryvek Vyšínského konečně jest otisknut. Rázem obrátila se má činnost jinam. Zanechav čtení, pracoval jsem na Vyšínském, a dne 20. prosince r. 1857. měl jsem hotovy první dvě knihy, jakož i několik slok třetí knihy. Na štědrý večer napsal jsem si předmluvu. Při spěšném veršování přibývalo mně stále materialu – změnil jsem svůj plán, a několika rýsy zaznamenáno mám 12 knih – vyjdou-li, nevím.“ Pfleger si nebyl jist, jestli má uvést i své jméno: „Když jsem byl s Pospíšilem na počátku ledna umluvil vydání Vyšínského, nevěděl jsem, mám-li ho uveřejniti anonymně čili nic. Rád bych si byl vyjel na toho brněnského kaňhala, a to rozhodlo. Předmluva musila se tisknouti, a já dal k Vyšínskému své jméno.“¹⁰

V té době vychází anonymní báseň *U nás*,¹¹ za jejíhož autora byl později označen Jan Neruda. Pflagra tato brožurka natolik pobouřila, že zničil značnou část nákladu *Dumek*, anonymnímu básníkovi se chtěl pomstít přidáním několika veršů do *Pana Vyšínského* – ale nakonec si svůj plán rozmyslel, smířil se s básní, avšak nemohl jejímu autorovi prominout, že vnesl do svých satirických poznámek i *Pana Vyšínského*. „U nás mne velmi pobouřilo. Duševní stav toho, jenž hledá svého Oněgina, v jednotlivostech tak jest líčen, že jsem jinak nemyslel, leč že jsem vymalován in natura v té knížce. Zvláště pasus o Petrarkovi a Heineovi vztahoval jsem na sebe, slovem tak mnoho point viděl jsem namířených na sebe, že jsem se chtěl ve Vyšínském pomstiti. Když první nával pomínul, rozhodl jsem se jinak, a vysázené místo ve Vyšínském se rozmetalo. Ostatně nemohl jsem i ve své rozhořčenosti upříti uznání té básni, ač jednotlivosti jsou temné, ale forma je tak dokonalá, že nikdo nemůže ani té nejmenší námítky učiniti. Začátek jest velkolepý.“¹²

⁸ Neruda, J.: Gustav Pfleger. Obrázek mladého života. In: *Obrázky života*. Praha 1859, s. 149.

⁹ Pover, F.: Gustav Pfleger-Moravský a jeho spisy. In: *Literární listy*. Ročník IX. Velké Meziříčí 1888, s. 30.

¹⁰ Hora, F. A.: Gustav Pfleger Moravský. Životopisné zápisky básníkovy. Plzeň 1880, s. 48.

¹¹ *Dějiny české literatury*. III. díl. Praha 1961, s. 144. – Tato brožura reagovala na různé aktuální otázky kulturní politiky, byla namířena proti koncepci „panenské“ literatury J. Malého a proti „slzavé“, povrchní romantice, která ústila v slepý subjektivismus odvracející se od života, patrné v tvorbě G. Pflagra-Moravského.

¹² Hora, F. A.: c. d., s. 52.

Eliška Krásnohorská uveřejnila v *Časopisu Muzea Království českého* svou kritiku *Pana Vyšínského*, v níž mimo jiné konstatovala: „Básník se snažil vyplnit přenesenou formu obsahem českým, volil však mdlý obsah, postavy každodenní a nikoliv typické a obvinul tenkou nitku děje kolem četných satirických literárních úvah, jejichž humor sice baví, ale s chudou osnovou románu nesmiřuje.“¹³ Jan Neruda kritizoval Pflagra za přílišnou obecnost postav: „Osobám Pflugrovým schází to, co v životě při každém novém seznámení se s někým nejdříve vyhledáme, totiž nějakou zvláštnost.“¹⁴ P. J. Tauer však vidí v románu mnoho originality, a pokud si čtenář odmyslí postavu básníka, spatří „společenský román s kritikou společnosti nejen české“.¹⁵

Můžeme postřehnout humoristicko-satirický nádech celé básně, neboť Gustav Pflieger-Moravský se snaží s jistou ironií zachytit městské a venkovské prostředí v padesátých letech devatenáctého století u nás. „*Pan Vyšínský* je převahou básní humoristickou, a škoda, že svěží ten rozmar Pflagrův později zmizel, zahaliv se v smuteční stíny Cypřiší,“ dodává Eliška Krásnohorská.¹⁶ Básník poukazuje na tehdejší poměry, svými vtipnými postřehy se dotýká skutečných událostí (např. Bagent se vysmívá svému strýci, že je hloupý a lakomý, moudrost si však za peníze nekoupí; jména Měšec, Floutek, Lízálek nebo Klinkal, kterými upozorňuje na skutečné vlastnosti tehdejší společnosti), autor se chtěl zřejmě více přiblížit svému vzoru – Puškinovi. Tento realisticko-satirický pohled na život české společnosti s pokrokovými myšlenkami (kritika šlechty) byl v souladu s programem májovců, jenž usiloval o pravdivé vyličení poměrů. Spisovatel také kritizuje tehdejší výchovu českých dětí ve vyšších společenských třídách, jež směly číst jen německou nebo francouzskou literaturu. Ludmila se s českými autory poprvé setkává až na žádost svého otce, kterého Pflieger líčí jako uvědomělého Čecha, zastávce rodné řeči.

Pokud se zaměříme na kompozici celého díla, je patrné, že Pflieger rozčlenil příběh do několika epizod, vzniká nám tak jakási směsice různých událostí a čtenář je neustále odváděn od hlavní linie příběhu nejrůznějšími odbočkami (popisy italského, francouzského malířství, příběhy z cest po Čechách, kdy Vyšínský navštívil mnohá místa naší vlasti, mezi nimiž nechybí ani lázně Sedmihorky, kde se autor léčil se svou nemocí), tyto dlouhé výklady však působí spíše rušivě. Jan Neruda radí Pflugrovi, „aby zcela zbytečné expektorace co nejvíce se odstranily, zvláště ale jsou-li tak upravené, že by mohly vyňaté přímo a bez proměn co lyrické

¹³ Krásnohorská, E.: *Obraz novějšího básnictví českého*. In: *Časopis Muzea Království českého*. Ročník LI. Praha 1877, s. 316.

¹⁴ Neruda, J.: *Mosaika – Literatura*. *Pan Vyšínský*. In: *Obrazy života*. Praha 1859, s. 193.

¹⁵ Tauer, P. J.: *Gustav Pflieger-Moravský*. In: *Literární listy*. Ročník IV. Brno 1883, s. 110.

¹⁶ Krásnohorská, E.: c. d., s. 316.

básně se tisknout“,¹⁷ Karel Rieger postrádá u *Pana Vyšínského* jednotnou románovou stavbu.¹⁸ Karel Velemínský ve své literárně-historické studii o Pflegrovi píše: „Kousek postaven vedle kousku, vložky a odbočky porušují souvislost děje a znesnadňují přehled celku.“¹⁹ František Pover dodává, že přílišná „rozvleklost“ básně ruší děj a kazí výsledný dojem.²⁰ Jan Jakubec oceňuje, že kromě cizích vlivů se objevují i domácí snahy a Pflieger místo německé vrstvy zobrazuje českou vzdělanou vrstvu. Podle tohoto literárního vědce však v románu převládá romantika nejen v ději ale i v charakterech postav: „Je vidět, že Pflieger nepřekonal sentimentalitu.“²¹ Spisovatel též uplatňuje řadu novotvarů, slova různě zkomolená (např. krupobitné mračno, hudba duchaprázdna, pražebrák).

V románu nalezneme epizodu, kdy se Vyšínský rozhodne uspořádat divadelní představení na venkově. Pflieger si tento společenský akt vybírá záměrně, už od dětství se u něj projevovala láska k divadlu. Když studoval na gymnáziu v Praze, plánoval, že se po svých studiích stane divadelním hercem, nemoc mu v tom však zabránila. Se svým strýcem často navštěvoval různá představení. Mívali k dispozici lóži Filipa hraběte Kinského, později Karla hraběte Kinského, kdykoliv bylo panstvo mimo Prahu.²²

Postavou Jeana Bagenta z Bagentů (v prvním vydání vystupuje pod jménem Jacques Delarge z Delargů) se mstil jistému kritikovi z *Moravských novin*, postava měla však i jiný význam, Pflieger chtěl zřejmě odradit od vstupu do literatury ty, kterým nebyl dán talent a věnovali se raději věcem, jimiž budou ostatním prospěšnější. Tím, že se vzdává své spisovatelské dráhy (také přispíval svými kritikami do *Moravských novin*), Pflieger naznačuje, kudy by se měla ubírat kritikova cesta. František Pover se domnívá, že byla tato postava vsunuta do básně také proto, aby bylo „tehdejší kritikářství postaveno na veřejný pranýř“. Jestliže byla soudobá kritika Pflegrem tak rozhodně odsouzena, nelze se potom divit, že se *Pan Vyšínský* kritikům nelíbil. Pover označuje postavu Bagenta za Pflegrova nejzdařilejší a přes určité nedostatky hodnotí dílo kladně.²³ Podle Karla Velemínského se patrně jedná o Františka Matouše Klácela,²⁴ i když jména Jacques by se mohlo vztahovat i na Jakuba Malého. Klácel je líčen jako „vychloubačný tlachal“, jenž mluví o trojnásobném doktorátu a

¹⁷ Neruda, J.: Mosaika – Literatura. Pan Vyšínský. In: *Obrázky života*. Praha 1859, s. 193.

¹⁸ Rieger, K.: *Pan Vyšínský*. Praha 1910, s. Úvod XIV.

¹⁹ Velemínský, K.: *Gustav Pflieger-Moravský*. In: *Časopis Musea Království českého*. Ročník LXXVIII. Praha 1904 s. 48.

²⁰ Pover, F.: *Gustav Pflieger-Moravský a jeho spisy*. In: *Literární listy*. Ročník IX. Velké Meziříčí 1888, s. 5.

²¹ Jakubec, J.: *Literatura česká devatenáctého století*. Díl III. část 2. Praha 1907, s. 467.

²² Bačkovský, F.: *Začátky a rozvoj dramatického básnictví českého*. In: *Květy*. Ročník V. Praha 1883, s. 643.

²³ Pover, F.: c. d., s. 29.

²⁴ František Matouš Klácel (1808–1882) – básník, novinář, filozof, v letech 1848–1851 působil v redakci *Moravských novin*, roku 1869 odjel do Ameriky, kde se několikrát pokusil založit společnost založenou na lásce lidí a jejich dobročinnosti.

módním světobolu a nakonec se chce otrávit plynem.²⁵ Reálný život zachycující mnohé otázky politické a národní byly v *Panu Vyšínském* jen naznačeny, tyto problémy byly daleko více rozvinuty až v dalších dílech tohoto moravského literáta - politický román *Ztracený život* (1862) a sociální román *Z malého světa* (1863, 2. vydání 1872).

Pfleger psal *Pana Vyšínského* spolu s povídkou *Dva umělci* (1858). Při nevelké autorově představivosti není překvapující, že podobnost těchto děl je více než nápadná, především co se týče vyličení hlavních postav (Vladimír – Václav, Liduška – Emilie, Marina – Matilda).

V prosinci roku 1857 časopis *Lumír* otiskuje na ukázkou dvacet strof *Pana Vyšínského*, původní plán šesti zpěvů je rozšířen na dvanáct knih:

- 1.–2. kniha – únor 1858
- 3.–6. kniha – listopad 1858
- 7.–9. kniha – duben 1859
- 10.–12. kniha – listopad 1859²⁶

Na konci roku 1859 vyšel X.–XII. zpěv románu *Pan Vyšínský*, čímž bylo dílo prozatím dokončeno. V pozdější době Pfleger započal psát II. svazek *Pana Vyšínského*, jehož úryvek (sedmáct slok) je uveřejněn ve III. svazku sebraných spisů básníkůvých v Koberově Národní Bibliotéce (otištěn až v roce 1877). F. A. Hora v *Životopisných zápiscích básníkůvých* poznamenává: „Mohl býti *Pan Vyšínský* ovšem ještě lepší, ale Pfleger pospíchal se svou básní, nepropracovával ji, a tak nemohla se báseň státi tím, čím byl její vzor *Evžen Oněgin*“.²⁷ Jan Neruda vyslovuje stejný názor, podle něj Pfleger pracuje „příliš chvatně a rozkouskovaně“.²⁸

Pfleger se ve svých zápiscích citovaných F. A. Horou zmiňuje: „Velmi zřídka, když pak zasednu k práci, jde to, ať prózou, neb veršem velmi rychle, a to vadí dokonalému vyvedení formy, neboť velmi nerad něco opravuji, poněvadž mne opětne přísné přečítání práce velmi nudí. Při spisování čehokoli nezanášim se dlouho plánem – spoléhám tu vždy na okamžik, co mi právě podá.“²⁹

²⁵ Velemínský, K.: Gustav Pfleger-Moravský. In: Časopis Musea Království českého. Ročník LXXVIII. Praha 1904, s. 49.

²⁶ Rieger, K.: Pan Vyšínský. Praha 1910, s. Úvod IX.

²⁷ Hora, F. A.: Gustav Pfleger Moravský. Životopisné zápisky básníkovy. Plzeň 1880, s. 56—57.

²⁸ Neruda, J.: Mosaika – Literatura. Pan Vyšínský. In: Obrazy života. Praha 1859, s. 193.

²⁹ Hora, F. A.: c. d., s. 70.

2.2 Přejchod k realismu

Pfleger nesdílel s májovci obdiv k tvorbě německého básníka Heinricha Heina a svou hlavní pozornost obrátil k německému spisovateli Johannu Wolfgangu Goethovi, v jehož „tichém a nevzrušeném zrcadle reálného básnění“ nalézal jakési ulehčení. Autor si uvědomil, že „strojený romantismus nemůže zcela uspokojit jeho záměry a cíle, začal poznávat, že taktéž reálný život má svou poezii“. Odsouzení básnické sbírky *Dumky* mu ukázalo, že „není věk sentimentálnosti, že skutečná realita vládne světem celým“ (sbírka byla následně odsouzena v *Moravských novinách* a ani následující sbírka *Cypřiše* se nedočkala kladného přijetí).³⁰

Veršovaný román *Pan Vyšínský* měl realisticky zachytit život na českém venkově, ovšem z původního plánu sešlo, jelikož spisovateli se nepodařilo vymanit se z romantického proudu. Můžeme postřehnout přechod k realismu, jsou to ovšem jen nepatrné náznaky. V díle schází záporná postava, která by přidala románu zajímavosti, vztahy jednajících osob jsou idylické tak jako vykreslení hlavní postavy Vladimíra Vyšínského, jež bylo nepochybně ovlivněno autorovou četbou romantických autorů (Byron, Puškin, Goethe...). „Jeho duše hltala básníky světobolu a záhad lidského bytí, nejjádumnější věci mu byly nejjvítanější,“ píše P. J. Tauer.³¹

V Pfelegerových dílech vždy převládal romantismus a také fantastika, proto první záblesky realismu v *Panu Vyšínském* ocenil Pfelegerův bývalý spolužák z malostranského gymnázia Jan Neruda v *Obrazech života* z roku 1859: „Básník se vybavil nemocným svým hrdinou z vlastní nemoci, z neúrodného zadumání, počal se dívat na svět okem nezkaleným a smělým. Místo neurčitého dřívějšího bolu, jenž ani té síly do sebe neměl, aby sama sebe satyrisoval, nastoupil jasný rozmar a tento nedovolil více onomu bolu vzniknout ani tam, kde sobě toho Pfeleger sám přál. Pfeleger vystoupil sama ze sebe, satirizoval rozdílné poměry a osoby a v osobách těch satirizoval – sama sebe. Má tedy vyhráno. Může ovšem být, že se opět zadumá, že zase o bolu zazpívá, bol ten nebude ale více subjektivní, nýbrž spíše bolem nad objektivně pozorovanými poměry, nad světem, jemuž nyní prsa svá odevřel.“³² Hlavní význam tohoto díla spočíval v tom, že se stal prvním signálem Pfelegrova obratu k realitě. Pro tohoto romantika to byl jistě značný pokrok, kterým přerušil romantickou linii a učinil prvotní krok k realismu.

³⁰ Hora, F. A.: Gustav Pfeleger Moravský. Životopisné zápisky básníkovy. Plzeň 1880, s. 46.

³¹ Tauer, P. J.: Gustav Pfeleger-Moravský. In: Literární listy. Ročník IV. Brno 1883, s. 110.

³² Neruda, J.: Mosaika – Literatura. Pan Vyšínský. In: Obrazy života. Praha 1859, s. 399.

2.3 Charakteristika hlavní postavy

Setkáváme se s typem „zbytečného člověka“, který Pfleger přejímá od Puškina. Vyšínský je příslušníkem vyšší společenské vrstvy, je plný předsevzetí a ideálů, od nichž však postupem času ustupuje, až ztrácí smysl života, v důsledku toho se v něm počíná probouzet pocit, že je zbytečný. Vyžívá se ve snění, schází mu však odhodlanost k jednání, jeho nerozhodnost se projevuje především ve vztahu k ženám, kdy není schopen opětovat lásku k Lidušce.

Pokud chtěl Pfleger vytvořit českého Oněgina, scházejí této postavě české rysy. Vyšínský je vyličen jako mladý, inteligentní, majetný a pohledný básník, je to lehkomyšlný svěťák žijící romantickým způsobem života a s realitou nemá příliš společného, nepůsobí jako postava realistická, je to pouhý výplod autorovy četby romantických spisovatelů, nikoli produkt Pflugových zkušeností. Autor se až příliš nechal ovlivnit ruským vzorem – jestliže Oněgin svým způsobem života „zapadal“ do tehdejší ruské společnosti, v českém prostředí bylo vyličení postavy Vyšínského nereálné, protože české poměry v té době nedovolovaly takovýto způsob života. Bohatý statkář trávil volný čas společenskými aktivitami v hlavním městě byl u nás nepředstavitelnou postavou.

Podle Jana Nerudy není postava Vyšínského dostatečně zdůrazněna a „ztrácí se“ mezi ostatními figurami: „...vybereme-li ale jednotlivou osobu pro roman neb novellu, musíme ji tak naznačit.“³³ Jan Jakubec vidí ve Vyšínském básníka Byrovova nebo Puškinova, a nikoli postavu žijící v českých poměrech, označuje jej za pouhého „fantoma vyčteného z cizích knih“.³⁴ Typ českého básníka se zdá Františku Poverovi příliš všeobecný, postrádá u této postavy výrazné rysy, stává se z ní pouze loutka vystupující příliš strojeně: „Mlhavý závoj, kterým básník obklíčil Pana Vyšínského, zastírá pak reka tak, že se stává na mnohých místech až neprůzračným a nesrozumitelným.“³⁵

³³ Neruda, J.: Mosaika – Literatura. Pan Vyšínský. In: Obrazy života. Praha 1859, s. 193.

³⁴ Jakubec, J. a kol.: Literatura česká devatenáctého století. Díl III. část 2. Praha 1907, s. 464.

³⁵ Pover, F.: Gustav Pfleger-Moravský a jeho spisy. In. Literární listy. Ročník IX. Velké Meziříčí 1888, s. 5.

2.4 Pflegrovy útoky vůči Moravským novinám

Když vyšly první dvě knihy románu, čtenáři byli překvapeni formou, předmětem a také rozdílem mezi *Panem Vyšínským* a předchozí básnickou sbírkou *Dumky*. Nejvíce je však rozhořčila předmluva, v níž Pflieger dává příležitost jistému brněnskému kritikovi, aby „na vroubek těchto řádkův svůj velevěhlasný vtíp udivenému světu ukázal, uchopiv se s vražednickou dychtivostí svého mohutného kritického péra a své ostré literárně-pitevnické pincetty“. Autor označuje kritika za „Shakespeare-ovského osla“, ten ovšem také nemlčel a znovu vystoupil proti Pfliegerovi.

V prvním vydání *Pana Vyšínského* se objevují časté narážky na *Moravské noviny* (jejich kritik odsoudil Pfliegerovu předešlou sbírku *Dumky* – odpovědným redaktorem dotyčného listu byl v té době Leopold Josef Hansmann)³⁶, ve druhém vydání byla větší část těchto aluzí autorem odstraněna. Čtenáři, kteří neznali Pfliegerovu autobiografii, jen stěží pochopili útoky vůči jeho odpůrcům objevujících se v románě. Jan Neruda pokládal Pfliegerovy útoky za zcela zbytečné,³⁷ podle Františka Povra činily tyto narážky báseň příliš zdoluhavou,³⁸ Jan Jakubec se přiklání k názoru, že útoky vůči moravskému kritikovi byly bezdůvodné a čtenáře tím odrazují.³⁹ P. J. Tauer dodává: „Básník dovolil si přílišným uvolněním fantazie a registrováním svých osobních citů více, než se sluší objektivnímu epikovi. To však je také vada jediná, již ovšem celé dílo umělecké jest otřeseno.“⁴⁰ Pro Karla Velemínského jsou tyto narážky málo vtipné a příliš rozvleklé (podle sdělení Františka Zákrejse se Pflieger s Klácelem v šedesátých letech smířil).⁴¹

Redakce *Moravských novin* v *Listu z Prahy o literatuře české* (12. března 1858) reagovala následujícím sdělením: „Nemalého pohoršení vzbudil totiž před několika dny svou urážlivou prostořekostí p. Gustav Pflieger, jemužto mezi nejnovějšími básníky českými Miltiadovy věnce nejvíce spánek ruší, háje jako středověký rytíř věru s překypující učeností však velmi nemotorně svou uraženou básnickou čest proti několika spravedlivým slovům, jimižto se Váš učený a o pravé vzdělání našeho lidu zajisté velezasloužilý krajan v lonském ročníku M. N. L. zmínil o chatrných jeho *Dumkách*. Neuznávám věru za potřebné, abychom

³⁶ Kvapil, P.: Životní osudy.[online]. Duben 2003. [cit. 30. října 2008]. Dostupné z: <<http://www.kvasice.cz/noviny/20034.pdf>>.

³⁷ Neruda, J.: Mosaika – Literatura. Pan Vyšínský. In: *Obrazy života*. Praha 1859, s. 193.

³⁸ Pover, F.: Gustav Pflieger-Moravský. Jeho život a jeho díla. In: *Rozhledy literární*. Ročník I. č. 8. Prosinec 1886 Praha, s. 225–226.,

³⁹ Jakubec, J. a kol.: *Literatura česká devatenáctého století*. Díl III. část 2. Praha 1907, s. 465.

⁴⁰ Tauer, P. J.: Gustav Pflieger-Moravský. In: *Literární listy*. Ročník IV. Brno 1883, s. 110.

⁴¹ Velemínský, K.: Gustav Pflieger-Moravský. In: *Časopis Musea Království českého*. Ročník LXXVIII. Praha 1904, s. 49.

bránili váženého kritika *Dumek* proti všem hrubým vtipům, jimižto si naň p. Pflieger ve své předmluvě k *Panu Vyšínskému* vzpomíná, mínění všech soudných lidí rozhodlo tu již o všem zpravedlivě jen co se té parvy týká, radíme p. Pfliegerovi, aby si laskavě rozpomenul, že sám není a nebude nikdy – matusus! (Pflieger kvůli své nemoci nedokončil maturitní zkoušku – naše pozn.). Předmluvy k básním páně Pfliegerovým jsou mnohem zajímavější, nežli básně samy, a p. spisovatel by si věru zavděčil všechny přátele krásné literatury české, kdyby také ku svým prosaickým románům psával nějaké předmluvy. Arci že by tyto musely býti podány také lepším, tj. českým slohem a nepovolovati si ničeho proti naší gramatice.⁴²

Pflieger dále napadal své kritiky, *Moravské noviny* však svou vulgárností překonaly Pfliegerovy verše: „Inu, že je blivoň od přirození, za to nemůže, že ale ty své chrchly vydává za poesie, proto mu *Moravské noviny* jednou vyflákaly, že ho to ještě časem svrbí.“ (Uveřejněno dne 30. listopadu 1858 v rubrice *Ondra a Jura*).⁴³ Pflieger si uvědomil, že těmito útoky ničeho nedosáhne, a v dalších svazcích románu je omezil na nepatrné narážky.

Druhé vydání *Pana Vyšínského* vyšlo v roce 1873 v Ottově Laciné knihovně národní a roku 1875 ve druhém svazku Sebraných spisů Pfliegerových.⁴⁴ Básník vypustil polemickou předmluvu, za kterou byl často kritizován, a dalších čtyřicet tři sloky, z nichž dvacet jedna sloka útočila na brněnskou kritiku.

2.5 Podobnost s Evženem Oněginem

S veršovaným románem *Evžen Oněgin* ruského romanopisce A. S. Puškina se pan Vyšínský shoduje v líčení společenských akcí (plesy, zábavy), v kontrastivním zachycení městských a venkovských poměrů, je zde rovněž patrna podobnost hlavních postav (Vladimír Vyšínský – Evžen Oněgin, Liduška Orlovská – Taťána Lariná, Jaroslav Černický – Vladimír Lenský). Vyšínský/Oněgin je lehkomyšlný, bez výčitek svědomí a s jistou lehkostí opouští ženu, jež ho miluje (v případě Vyšínského se jedná o Lidušku, u Oněgina je to Taťána).

Pflieger stejně jako Puškin píše o školních vědomostech, objasňuje jméno své hrdinky, Vyšínského unavuje městský život tak jako Oněgina, oba poznávají na venkově dceru svých sousedů, Vyšínský cestuje po Čechách, Oněgin po Rusi, Vyšínský mizí v Rusku (na Puškinově Kavkazu)... Je patrné, že *Pan Vyšínský* by bez *Evžena Oněgina* jen stěží vznikl

⁴² *Moravské noviny*. Ročník X. č. 15. Brno 1858, s. 59.

⁴³ Tamtéž, s. 371.

⁴⁴ Hora, F. A.: *Gustav Pflieger Moravský. Životopisné zápisky básníkovy*. Plzeň 1880, s. 66.

nebo by měl zcela jinou podobu. Ta díla, se kterými měl spisovatel možnost se dostat do kontaktu za svého života a zaujala ho, začal napodobovat.

Spisovatel děkuje Puškinovi „za causeristickou pohodu a lehkou ironii básně“ a k dalšímu ruskému romanopisci Lermontovi se hlásí formou jedenáctiveršové strofy, upravené po způsobu stance. Podle Josefa Laichtera působil Puškinův vliv i na časté střídání nálad humoristických a vážných, pateticky nadšených i ironických, dějové odbočky, polemické narážky a úvahy.⁴⁵

„Že bych byl následoval Puškina, nevím; Oněgin mě pobídl k Vyšínskému, ale Vyšínský má zcela jiné ideje za základ, a blaseovanost jeho má úplně jiné příčiny než u Oněgina. Celek básně dosvědčí teprve různost obou charakterů; i representanti dvou hlavních idejí, Vladimír a Jaroslav, nevystoupí z mezí reálné mužnosti, byť třeba bylo dějiště sebe obmezenější, jako skutečné v našich poměrech jest,“ píše Pflieger na svou omluvu a tvrdí, že od Puškina přejal jen název „veršovaný román“.⁴⁶ Karel Velemínský je však jiného názoru, soudí, že *Pan Vyšínský* je na Puškinovi tak závislý, že ho nelze posuzovat jako samostatné dílo. Obě díla se shodují v obsahu, ději, slohu i postavách.⁴⁷ Pro Františka Povera představuje Plegrův román pouze „slabší“ alternativu ruského vzoru. Puškin podává obraz jisté společenské vrstvy v Rusku, která se výrazně svou povahou odlišovala od jiných vrstev, naopak Pflieger dlouho váhal, do které společenské třídy zařadí svého hrdinu.⁴⁸

Puškinovu tvorbu objevila pro českou literaturu Fričova družina spolu s májovci. První český překlad z Puškinova díla publikoval Václav Čeněk Bendl Stránický (1832–1870), účastník politických a literárních akcí Josefa Václava Friče, a Puškin se pak stal jedním z hlavních inspiračních zdrojů májovců. Pflieger na rozdíl od těchto literárních skupin nesdílel obdiv k tvorbě německého básníka Heinricha Heina, láska k Puškinovi jej však k nim přiblížila a vytvořil si českého Oněgina.

Autor rozčlenil příběh do několika epizod, které způsobují, že čtenář se občas v příběhu ztrácí (jeho četné odbočky dílu spíše škodí, stává se místy nepřehledné). Tady se rozchází s Puškinem a s jeho pevnou učeněností děje. *Evžen Oněgin* nebyl pro Pfliega jedinou inspirací, jak uvádí Karel Velemínský ve své studii – Byronův *Don Juan* měl vliv na subjektivní odbočky a uvolněný sloh, Mickiewiczův *Pan Tadeusz* na idylické vylíčení

⁴⁵ Laichter, J.: Sebrané spisy Gustava Pfliega Moravského – Svazek I. Praha 1907, s. Úvod X–XI.

⁴⁶ Pover, F.: Gustav Pflieger-Moravský. Jeho život a jeho díla. In: Rozhledy literární. Ročník I. č. 8. Prosinec Praha 1886, s. 226.

⁴⁷ Velemínský, K.: Gustav Pflieger-Moravský. In: Časopis Musea Království českého. Ročník LXXVIII. Praha 1904, s. 45.

⁴⁸ Pover, F.: c. d., s. 5.

venkovského života, Goethův Werther na podrobný popis zničující lásky, jako předlohu pro postavu Mariny uvádí M. Zdziechowski hrdinku novely *Marie* od J. V. Friče.⁴⁹

⁴⁹ Velemínský, K.: Gustav Pfleger-Moravský. In: Časopis Musea Království českého. Ročník LXXVIII. Praha 1904, s. 46.

3. Ztracený život

3.1 Základní informace

Pfleger započal s přípravami na tomto díle roku 1859,⁵⁰ o tři roky později (1862) vychází svazek *Ztracený život* v Kobrových *Slovanských besedách*⁵¹ (román byl přeložen do chorvatštiny). Na motivy *Ztraceného života* napsala Gustava Březinová činohru *Vychovatel*.⁵² Hlavní motiv zachycující postavení a milostný příběh soukromého vychovatele v aristokratické rodině ve druhé polovině 19. století nebyl v evropských literaturách nijak unikátní, byl nejednou zpracován v devatenáctém století a na počátku století dvacátého. Autor na pozadí psychologické kresby a erotického příběhu usiluje o vykreslení reálného obrazu společenské situace v době Bachova absolutismu, zobrazuje národní politické rozpory, dílo tudíž nabývá i dokumentárního charakteru.⁵³ Pfleger v románu odsuzuje šlechtu pro lhostejnost k českému lidu.

Ztracený život zaznamenal nesporný úspěch u čtenářů, byla mu přikládána značná pozornost, neboť se stal prvním významným politickým románem u nás. Pfleger po řadě romantických děl ukázal, že se nevyhýbá zpracovat i v tehdejší době značně citlivé téma. Karel Velemínský konstatuje: „První politický román český – od nepolitického Pflagra.“ Pro Velemínského je *Ztracený život* typem románu, který zaujme spíše časovou tendencí než uměleckou hodnotou díla. Pfleger se nechává strhnout k patetickým výkladům, román je pro něj psán „v jakémsi prudkém rozčilení a napětí“. Umělecky nestojí výše než dřívější Pflerovy práce, pojmání života je však vylíčeno pravdivěji. Do české literatury nepřináší novou formu, autor si teprve začíná tvořit „moderní společenský román politický“.⁵⁴

Sympatie veřejnosti si romanopisec především vydobyl volbou námětu s politických podtextem, kdy děj románu zasadil do období 50. let 19. století (konkrétně 1855–1857), tedy do období. Podává živý obraz tehdejší doby v Čechách po revolučním roce 1848, zobrazuje politickou situaci, lhostejnost šlechty vůči prostému lidu. Karel Velemínský u tohoto románu ocenil, že Pfleger ztvárnil atmosféru, kterou měla řada lidí v živé paměti: „Politická hesla, hlásaná románem, mocně působila na obecnstvo, jemuž byla takřka milou novinkou po

⁵⁰ Velemínský, K.: Gustav Pfleger-Moravský. In: Časopis Musea Království českého. Ročník LXXVIII. Praha 1904, s. 221.

⁵¹ Pover, F.: Gustav Pfleger-Moravský a jeho spisy. In: Literární listy. Ročník IX. Velké Meziříčí 1888, s. 144.

⁵² Barák, J.: O Gustavu Pflerovi-Moravském. In: Přednášky Josefa Baráka. č. 5. Praha 1884, s. 34.

⁵³ Krejčí, K.: Gustav Pfleger Moravský. Z malého světa. Praha, 1962, s. 394–395.

⁵⁴ Velemínský, K.: c. d., s. 221–225.

desítiletém nuceném mlčení veřejného tisku.“⁵⁵ Ti, co toužili po svobodě, byli často pronásledováni, pod nepřetržitým dohledem úřadů, ostatní se podrobili tehdejšímu režimu a stali se jen figurkami pochodujícími ve vyšlapaných kolejkách. Ti statečnější se rozdělili do dvou skupin: jedni chtěli násilím vybojovat svobodu (Olšovský), druzí chtěli postupně dojít stejného cíle, ovšem prostřednictvím mírnějších prostředků (Lesnický).

Časové a poutavé látce autor dodal ještě větší atraktivnosti tím, že využil řady vnějších efektů (souboje, pronásledování, vězení, tajný spolek, vraždy...). U líčení tajného spolku se autor nechal až příliš unést svou fantazií (jeho členové užívají prsten, jimž se mohou v nutnosti otrávit, nezdráhají se ani vraždit své zrádné členy), obsahově je ovšem román význačným kulturně historickým dokumentem.. František Pover však považuje tuto část románu za nejméně zdařilou, nicméně i přes jisté nedostatky pokládá román za zajímavý - doba, v níž se děj odehrává je podle Povera vyličená zcela pravdivě (pronásledování Olšovského úřady).⁵⁶

Spisovatel si do svého příběhu zvolil figury z různých společenských tříd, čímž dává čtenáři možnost nahlédnout do života prostých lidí na českém venkově, ale i do šlechtických kruhů, poskytuje tudíž příležitost nahlížet na danou situaci z různých úhlů pohledu. Šlechta jako privilegovaný stav nebyla nijak omezována zákony, o svůj lid se nezajímala, naopak ti, kdo patřili do nižších vrstev, byli vystaveni tlaku úřadů, žili pod nepřetržitým dohledem (Lesnický). O lhostejnosti šlechty k českému lidu svědčí i rozhovor mezi hrabětem Wodžickim a Lažnickým v Baden-Badenu. Wodžicki se táže, k jaké politické straně náleží, načež mu Lažnický odpovídá, že žádné strany nemají, lid urazil šlechtu a ta s ním nechce mít nic společného. Tato odpověď hraběte Wodžického nesmírně pobouřila: „Aj, vy nemáte žádné strany a mluvíte německy! Vy, jenž nosíte slovanské jméno, jenž sídlíte v slovanské zemi! Styďte se, styďte se!“ Wodžicki pokračuje: „...Vy nejste své vlasti hodný syn, vy nejste Slovan, vy nemáte nositi krásné slovanské jméno!“⁵⁷

Setkáváme se s postavou aristokrata, která lákala spisovatele první poloviny 19. století tím, že něčím vynikala nad ostatními. Ve *Ztraceném životě* se sice Pflieger zčásti vzdává této románové tradice, ale přece ještě není šlechtic vyličen jako obyčejný člověk; tato protišlechtická tendence se podle Karla Velemínského nejspíš zcela nekryla s autorovými

⁵⁵ Velemínský, K.: Gustav Pflieger-Moravský In: Časopis Musea Království českého. Ročník LXXVIII. Praha 1904, s. 221.

⁵⁶ Pover, F.: Gustav Pflieger-Moravský a jeho spisy. In: Literární listy. Ročník IX. Velké Meziříčí 1888, s. 162–163.

⁵⁷ Pflieger-Moravský, G.: Ztracený život. Praha 1928, s. 167.

názory, Pflegrovo příbuzenstvo působilo ve šlechtických službách, on sám znal život na zámcích a se zálibou jej líčil.⁵⁸

Román má jeden hlavní nedostatek: děj stále stojí a až na epizody nepokračuje, neboť spisovatel neustále řeší milostné vzplanutí mezi Jaromírem a Mary. Olšovský opouští od svých plánů jak být konečně aktivním, probudit v lidu národní vědomí a přimět jej k boji za svobodu. Čtenář marně čeká, kdy dojde k rozhodnému činu – dočká se až v samém závěru díla, kdy v Itálii propuká revoluce.

Jan Máchal uvádí, že román *Ztracený život* byl inspirován dílem německého spisovatele Friedricha von Spielhagena (1829–1911), nazvaném *Problematische Naturen* (1860, zabývá se obdobím revolučního roku 1848).⁵⁹

3.2 Romantické prvky

Základní dějovou linií tvoří milostný příběh odehrávající se mezi hlavním hrdinou Olšovským a hraběnkou Mary. Tomuto utajovanému poměru dává Pfleger nadměru velký prostor, a vine se tak celým dějem, tím však ustupuje do pozadí ta rovina románu, která byla u veřejnosti nejvíce oceňována – zachycení tehdejší politické situace. Pfleger svádí boj mezi realitou a romantikou, která vychází z tohoto střetu vítězně, erotice je totiž věnován větší prostor než politice.

Hlavní hrdina se bouří proti společenským konvencím, nechce se podřídít zákonům ani svému pokryteckému okolí. Trpí pocitem osamocení, prožívá osudovou lásku, jeho vytoužená žena je však zaslíbena jinému, jejich vztah je tak předem odsouzen k zániku. Rozpor mezi vysněným ideálem a skutečností mu přináší rozčarování a zklamání, které obrací do svého nitra, čímž se jeho duševní trýzeň jen zvyšuje.

Olšovský podřizuje své city dosažení vyšších cílů (svoboda národa). Životy obou milenců vyhasínají v italském vězení, kde Jaromír nachází vnitřní klid až v sebevraždě. Přecitlivělá Mary neustojí další životní ránu a umírá po jeho boku.

Pfleger poukazuje na třídní předsudky ve vztahu mezi hraběnkou Mary a učitelem Olšovským, který byl v té době zcela nepřipustný. Mary byla donucena se provdat za hraběte

⁵⁸ Velemínský, K.: Gustav Pfleger-Moravský. In: Časopis Musea Království českého. Ročník LXXVIII. Praha 1904, s. 224–225.

⁵⁹ Máchal, J.: O českém románu novodobém. Praha 1902, s. 68.

Sonnensteina, aby zachránila pověst své rodiny před veřejnou hanbou, ve kterou by ji uvrhla sňatkem s mužem nearistokratického původu.

Podle Jana Jakubce je *Ztracený život* román ideový, politický, ale „toto jádro se utopilo ještě v příliš hustém obalu fantastického romantismu, v němž zejména Pflegrův oblíbený románový živel – erotika, hraje převažující roli“.⁶⁰

3.3 Srovnání charakterových rysů hlavních postav

Jaromír Olšovský

Vystižení charakterových vlastností hlavního hrdiny Jaromíra Olšovského se Pflerovi ne zcela zdařilo. František Pover této postavě vyčítá přílišnou pasivitu a nerozhodnost. Jeho prohlášení „chci být činným“ považuje za naivní: „...všecky tyto plány Olšovského ztrácejí se jako mlha.“⁶¹ Karel Velemínský považuje Olšovského plány za zcela všeobecné, působí až příliš ideálně.⁶² Je to postava naplněná iluzemi o svobodě, touží změnit svět, ovšem vždy odchází jako poražený jak na poli politickém, tak i milostném. Sice neustále mluví o tom, jak chce být aktivním v boji za svobodu národa, ale jsou to jen fráze, k jejichž naplnění stále nedochází, až naivně může působit jeho prohlášení, že chce být činným. Jeho představy jsou vzdáleny realitě, o čemž svědčí i dopis psaný svému příteli Lesnickému: „Tu si myslím, jak bych já si všecko upravit, kdybych vládl vydatnými prostředky. Tvořím si celý ráj a představuji si, jak bych se stal středem velikých podniků, čelících k ušlechtnění mých krajanů; jak bych těmito prostředky přivábil v obor svého působení výtečné síly mohutných duchů, kteří by se ve spolku se mnou všemožně zasazovali o dosažení všeobecně vytčeného velkého cíle. Vidím, jak podporuji umění a vědy, jak touto podporou budím dřímající, nové, ještě nepoznané síly, jak je svými hmotnými prostředky vedu ve chrám dokonalosti, kde z prvních začátečnických pokusů vytvořuji díla mistrovská. Jest to sen krásný – a tím bolestnější z něho procitnutí.“⁶³

Olšovský se uchyluje na rovnícký zámek, kde se ujímá výchovy mladého hraběte Alfreda, jemuž vštěpuje lásku k českým dějinám a k selskému lidu, vychovává si tak šlechtice česky uvědomělého (v Pflerových románech se vyskytují drobní zemané, kteří žijí na svém

⁶⁰ Jakubec, J. a kol.: Literatura česká devatenáctého století. Díl III. část. 2. Praha 1907, s. 470.

⁶¹ Pover, F.: Gustav Pfler-Moravský a jeho spisy. In: Literární listy. Ročník IX. Velké Meziříčí 1888, s. 163.

⁶² Velemínský, K.: Gustav Pfler-Moravský. In: Časopis Musea Království českého. Ročník LXXVIII. Praha 1904., s. 224.

⁶³ Pfler-Moravský, G.: Ztracený život. Praha 1928, s. 39.

venkovském statku spořádaným životem a vždycky dávají najevo své češství: v *Panu Vyšinském* Zvolský, ve *Ztraceném životě* Hubert z Hubertovic a hrabě Alfred).

Až absurdně vyznívá situace, kdy není schopen dát odpověď hraběti Parymu na otázku, jak smýšlí jeho lid – Olšovský touží bojovat za svobodu, ale co si myslí a po čem touží národ, to netuší. Nejenže není schopen dostát nějakého činu a zůstává jen u slov, ale zdá se, že ani ve svých přesvědčeních není příliš odhodlaný. Poté, co se zamiluje do hraběnky Mary, je ochoten za ni obětovat i svůj život. Jeho vlastenecké plány se najednou zdají bezvýznamné, jako by dosud pronášel jen prázdná slova, která nedojdou nikdy naplnění. Co se týče milostného vzplanutí těchto milenců, ani tady nám autor neposkytl dostatečné informace, co stálo za tak náhlým obratem a z pyšné hraběnky se stává oddaná milenka. Po několikaletém působení na zámku se mu najednou tato činnost protíví, což rovněž není dostatečně zdůvodněno - můžeme se jen dohadovat, co Olšovského vedlo k tomuto náhlému obratu.

Svobodě chtěl obětovat vše, cítí, že se musí odtrhnout od všeho, co je mu drahé, zapřít své city k Mary. Olšovský své neštěstí pokládá za svatou oběť, kterou musel přinést velikým myšlenkám, neboť svoboda žádá podobných obětí, pro svobodu je třeba opustit rodinu, vlast i přátele.

Hlavní hrdina neustále jinak jedná, jeho postoje se mění podle situace, v níž se právě nachází (když si připustí skutečnost, že jeho láska nemůže být naplněna, obrací svou pozornost opět ke svobodě národa). K jakému závěru má čtenář románu dospět, když Olšovský tvrdí po několika neúspěších, že je beznadějně pracovat a lépe je vzít si život? Není ani dostatečně zdůvodněno, proč vstoupil do tajného spolku a proč se nevzpíral zavraždit svého soka Sonnensteina.

Po přečtení románu je patrné, že spisovatel vložil do hlavního hrdiny Olšovského své sny a touhy po svobodě, Olšovského plány jsou však zcela všeobecné. Pflieger líčí tuto postavu takto: „Olšovský byl jeden z těch mladíků, kteří jdou osaměli kluzkou drahou života a kteří tím nabývají rozvahy a činnosti. Rádi zasahují v kolo myšlének hýbajících přítomností, aby pro sebe něco ze všeobecného ruchu života ukořistili. Oplodí kořist' tu živlem svého ducha, ohřívají ji mladým plamenem svého neposkvrněného srdce. Snaží se myšlenku svou učinit všeobecnou. Olšovský byl jeden z oněch blouznilů, kteří zamilují si ve světě myšlenkovém velikou ideu, žijí pro ni, dávají za ni i život...“⁶⁴

⁶⁴ Pover, F.: Gustav Pflieger-Moravský a jeho spisy. In: Literární listy. Ročník IX. Velké Meziříčí 1888, s. 144.

Adolf Lesnický

Bývalým spolužákem a také jeho nejlepším přítelem je Adolf Lesnický. Je to postava smýšlející racionálněji na rozdíl od Olšovského, o čemž svědčí rozhovor mezi těmito dvěma postavami: „Zapomínáš, že člověk nemůže rázem vyhubiti zděděné náhledy a předsudky lidu. To se tak snadno nepodaří. Zde se musí pracovati pomalounku, krok za krokem; každou píď půdy, které dobýváme, musíme zaplatit velikou trpělivostí. U dětí musíme začít; až ty dorostou, vykojeny novými myšlenkami a platnějšími náhledy: pak se lid osvědčí činem, kde my usilujeme pouze slovy.“⁶⁵ František Pover považuje charakteristiku této postavy za zdařilou na rozdíl od Olšovského: „Oč pravdivější je statkář Lesnický!“⁶⁶

Lesnický toužil lid probudit k samostatnějšímu životu, poskytovat svým sousedům vědomosti nabyté v oboru hospodářství, vzdělávat je a rozšiřovat jejich zkušenosti, vybízet je ke čtení, ke vzdělávání sebe samých a jejich dětí. Tvrdí, že veškerá činnost se musí obrátit na venek – tam je zárodek naší budoucnosti – ve městě je mrtvo, nejeví se tam ani známky života národního. Toto vykreslení postavy oceňuje Jan Jakubec, Pfleger jejím prostřednictvím vyjadřuje české vlastenecké snahy.⁶⁷

Nejlépe poznáme protiklady v povaze Olšovského a Lesnického z této pasáže: Olšovský spoléhá na cizí pomoc. „Opřeme se o někoho,“ praví svému příteli, ukazuje mu na tajný spolek. Ten mu však vzdoruje proti tomuto jednání. „Když se neopřeme sami o sebe, tu se náš stav nikdy nezlepší, ba tisíckrát se zhorší.“ „A když přes všechno namáhání zhyneme?“ táže se dále Olšovský, a Lesnický odpovídá: „Zhynuli bychom jinak dříve. Jen když budeme hledati vlastní sílu v sobě, pak může přijíti, co chce; v nepříznivých poměrech budeme umírat, neumřeme však - a v poměrech příznivých vyrosteme jako velikáni.“⁶⁸

Lesnický je vykreslen jako prozíravý člověk, touží také po svobodě, ale chce k ní dojít mírovou cestou. Nesdílí nadšení s Olšovským pro revoluci, uvažuje prakticky, odmítá se účastnit tajného spolku, protože v něm nespátřuje tu pravou cestu, kterou hodlá pokračovat. „Nevidím za nynějších politických poměrů k tomu pravou chvíli a neshledávám v takových prostředcích žádného prospěchu pro naši národní věc.“⁶⁹ Lesnický se nechce nechat přinutit ke členství v tomto spolku, nechce jít s proudem, jehož směr vlasti nijak neprospěje ba naopak. Netouží otřásat světem, nýbrž pracovat tiše, s rozvahou, třeba pomalu, přes odpor

⁶⁵ Pfleger-Moravský, G.: Ztracený život. Praha 1928, s. 348.

⁶⁶ Pover, F.: Gustav Pfleger-Moravský a jeho spisy. In: Literární listy. Ročník IX. Velké Meziříčí 1888, s. 163.

⁶⁷ Jakubec, J. a kol.: Literatura česká devatenáctého století. Díl III. část. 2. Praha, 1907, s. 469.

⁶⁸ Pfleger-Moravský, G.: c. d., s. 348.

⁶⁹ Tamtéž, s. 397.

úřadů pomáhá a radí sedlákům, sílí české uvědomění a spravuje své hospodářství. „Kladu ponenáhlu jeden stupeň po druhém a lid můj stoupá, nabývá vždy většího rozhledu v životě domácím, v životě národním. Tak ať dotrvá několik let, duch času zvítězí – a svoboda dostavíc se nalezne můj lid připravený.“⁷⁰

⁷⁰ Pflieger-Moravský, G.: Ztracený život. Praha 1928, s. 396.

4. Z malého světa

4.1 Základní informace

Po politickém románu *Ztracený život* vzniká další význačné dílo, tentokrát sociální román z dělnického prostředí *Z malého světa* (1863) zachycující stávkou textilních dělníků z období před revolucí roku 1848. Pflieger jej psal s odbornou znalostí továrního prostředí, neboť sám navštívil řadu průmyslových závodů, mezi nimiž byla i Příbramova továrna na kartouny na Smíchově,⁷¹ což považuje za jeden z hlavních kladů tohoto románu Jan Jakubec.⁷² Podle Josefa Laichtera se mu podařilo zachytit situaci, která byla do značné míry typicky česká: českého dělníka v německé továrně.⁷³ František Pover uvítal, že se autor vyprostil z blouznivých snů vtělených do postavy Olšovského (*Ztracený život*) a pojal život realističtěji.⁷⁴ Rozsáhlá studia, která prováděl, mu umožňovala poznávat různorodé společenské vrstvy, nahlížet na danou problematiku z různých hledisek. Dílo je založeno na podrobném zkoumání poměrů tehdejší doby a Pflieger se projevuje jako bystrý pozorovatel dělnického prostředí usilující o zobrazení objektivní skutečnosti. Do té doby se u nás objevovaly jen francouzské a anglické romány z dělnického života, ovšem byly to cizí postavy zobrazované v cizím prostředí, tudíž neměly na čtenáře takový účinek.⁷⁵ František Pover dodává: „Málo komu se podařilo vniknouti tak do duše dělníkovy jako Pfliegrovi. Román Pfliegrov byl prvním v oboru společenského románu českého a bude jistě dlouho státi mezi těmi, které budou jmenovány a čteny pro svou hodnotu vnitřní.“⁷⁶

Román se stal odezvou na krvavě potlačenou stávkou tiskařů v pražských továrnách (1844), jež byly způsobeny davovým propouštěním tiskařů v továrnách na kartouny a ruční práce byla nucena ustoupit technice. Spisovatel se snaží v první řadě upozornit na vykořisťování české dělnické třídy německými továrníky, poukazuje na konflikty sociální i národní. Pflieger byl první autor, který si začal u nás všimnout sociálních problémů a nebál se na nich veřejně upozornit, vytvořil realistický obraz dělnického života a podařilo se mu zachytit všechny jeho útrapy (na tuto problematiku navázali další autoři např. Jakub Arbes –

⁷¹ Máchal, J.: O českém románu novodobém. Praha 1902, s. 69.

⁷² Jakubec, J. a kol.: Literatura česká devatenáctého století. Díl III. Část 2. Praha 1907, s. 475.

⁷³ Laichter, J.: Sebrané spisy Gustava Pfliegra Moravského. Praha 1907, s. XIII.

⁷⁴ Pover, F.: Gustav Pflieger-Moravský a jeho spisy. In: Literární listy. Ročník IX. Velké Meziříčí 1888, s. 194.

⁷⁵ Kritická příloha k Národním listům. [online]. Květen 1864. č. 5. [cit. 27. dubna 2009]. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/PShowIssue.do?it=0&id=593430>>.

⁷⁶ Pover, F.: c. d., s. 229.

Štrajchpuďlici). Pflegrovy sympatie k utlačovanému českému lidu ocenila i Teréza Nováková ve svém článku uveřejněném v *Domáci hospodyně*.⁷⁷ Dělnické nepokoje, jež Pfleger zvolil pro zakončení svého románu, měly podle Karla Velemínského velký význam jako první znamení odboje proti patriarchálnímu hospodářství doby předbřeznové. Samotná událost mu byla známa dopodrobna, zřejmě od starších příbuzných, od skutečnosti se odchýlil jen v tom, že kravou srážku s vojskem u Poříčské brány umístil na počátek dělnických nepokojů.⁷⁸

Gustav Pfleger Moravský psal 8. ledna 1863 svému příteli F. A. Horovi: „Zaslíbil jsem se Koberovi, že mu napíšu román do *Slovanských besed*. Chci něco psátí ze života dělníků, a sice tiskařů, a chci použití v románu nepokojů tiskařů v Praze před rokem 1848 co poznenáhlé přípravy k roku tomu.“ Dnem 5. srpna 1863 je datována předmluva k prvnímu vydání tohoto románu, které vyšlo roku 1864 jako 10.–12. svazek třetího ročníku *Slovanských besed* a bylo věnováno dr. Rudolfu Thurn-Taxisovi.⁷⁹ Autor v této přemluvě, jež byla otištěna i ve druhém vydání, píše: „Je tomu již mnoho let, co jsem ve společnosti svého přítele Rudolfa Volfa za účelem instruktivním navštívil několik závodů fabrických, mezi nimiž zvláště Příbramovu velikolepou fabriku na kartouny na Smíchově. Prošli jsme tenkrát s největší pozorností prostranné pracovny a tázali se na to a na ono, rozmlouvajíce s pracovníky. Slyšeli jsme nemálo stesků na život, ježto vedou ubozí dělníci fabriční. S citem k nepopsání opustil jsem v průvodu svého přítele dusné, všelikými výpary až omamující pracovny, a bledé, chorobné tváře dělníků tanuly mně na mysli.“ Volf mu pravil: „Zde jsme poznali kus českého života – dělníci byli s malými výminkami sami Čechové –, tu máš tu nejlepší látku k románu ze života našeho, zajisté nalezeš obecnost.“ „Když jsem se pak rozhlídnul po obrazu, jež jsem vykreslil, cítil jsem povinnost, abych veřejně vzdal díky tomu, jenž vložil první myšlenku v duši mou, příteli svému Rudolfu Volfovi.“⁸⁰

František Pover román *Z malého světa* řadí výběrem tématu a přiblížením dané problematiky mezi nejvýznamnější Pflegrova díla. Ideou románu mělo být „smíření práce s urozeností a bohatstvím.“⁸¹ Spisovatel potlačil erotický obsah děje, což se setkala s kladným přijetím u Karla Velemínského,⁸² a hlavní pozornost obrátil k sociální problematice, jež je líčena na základě důkladné studie Pflegrovy, objevuje se před námi reálný obraz dělnického života. Román navazuje na *Ztracený život* tím, že revoluční boj za svobodu je opět spojen se

⁷⁷ Nováková, T.: Hovory po práci. In: *Domáci hospodyně*. Ročník IV. Olomouc 1887, s. 140.

⁷⁸ Velemínský, K.: Gustav Pfleger-Moravský. In: *Časopis Musea Království českého*. Ročník LXXVIII. Praha 1904, s. 228.

⁷⁹ Rudolf Thurn-Taxis (1833—1904) - český právník, šlechtic a mecenáš, zastávce českého národního uvědomění v polovině 19. století, podporoval řadu českých a moravských vlasteneckých spolků.

⁸⁰ Krejčí, K.: Gustav Pfleger Moravský. *Z malého světa*. Praha 1962, s. 386.

⁸¹ Pover, F.: Gustav Pfleger-Moravský a jeho spisy. In: *Literární listy*. Ročník IX. Velké Meziříčí 1888, s. 195.

⁸² Velemínský, K.: c. d., s. 227.

šlechtickým světem, ovšem tady se sociální otázka skloubila s otázkou národnostní (Pfleger řeší problematiku německých přistěhovalců, kteří utlačují český lid ve vlastní zemi).

Karel Velemínský upozorňuje na snahu autora o individualizaci dělníků, a to především u postav Procházky, Strouhala a Váchy. Revolucionářem z bídy se stává Vácha, matka zahynula hladem, sestra spáchala sebevraždu a tyto okolnosti jej vedou k revoltě vůči vykořisťovatelům dělnické třídy. V románu starším šlo pouze o jednotlivce, v sociálním románu vidí jednatel v bídě davu svou vlastní bídu, a v bídě vlastní bídu davu. Pfleger od starých názorů ještě docela neupustil a z jeho davu příliš vynikají jednotlivci, jejich životní román nemá celkem mnoho společného s vlastním hnutím dělnickým, nicméně autor se snaží, aby dělnické hnutí hlouběji zdůvodnil. Příkladem může být scéna, kdy dělníci na pohřbu dělníka Váchy si uvědomují svou sílu, své stavovské příslušenství. Z těchto poznatků Karel Velemínský usuzuje, že se autor skutečně zapracoval do svého díla, také samostatné a zevrubné líčení prostředí, v němž dělníci žijí, je u Pflera něčím zcela novým.⁸³ Autor se snažil ukázat, že dělnická třída skrývá v sobě sílu, kterou je třeba využít ve prospěch politického vývoje národa.

Pro veřejnost bylo nepochybně překvapující, že k sepsání tohoto typu románu se odhodlal právě Pfleger, neboť to byl především romantický autor. Reálné zobrazení prostředí bídy a nedostatku se neslučovalo s jeho dosavadní tvorbou naplněnou melancholickými představami. Vysvětlení volby tématu můžeme nalézt v autorově četbě, Pfleger byl jedním z nejsečtějších lidí své generace a podle Karla Riegera zajisté postřehl proudy, jimiž romantické literární hnutí ve Francii vyústilo do sociálního hnutí.⁸⁴ *Bídníci* V. Huga a Sueovy *Tajnosti pařížské* působily na jeho fantazii. F. V. Krejčí uvádí v předmluvě k románu *Z malého světa* (1907), že tyto literární a romantické vlivy zavedly Pflera do světa průmyslového proletariátu v dobách, kdy ostatní spisovatelé si představovali při slově „lid“ sedláka nebo maloměšťáka. A druhý faktor, jenž zavedl Pflera do této oblasti, byl jeho liberalismus spjatý s českým vlastenectvím. Dělník mu byl nepochybně bližší než německý továrník a dělnictvo, jež se bouří proti těmto panům, nalézá sympatie ve vlastenecké literatuře, neboť oslabuje německou moc.⁸⁵

⁸³ Velemínský, K.: Gustav Pfleger-Moravský. In: Časopis Musea Království českého. Ročník LXXVIII. Praha 1904, s. 231.

⁸⁴ Od 40. let 19. století se ve Francii začíná formovat anarchismus jako svébytné sociální hnutí. Usiluje o vytvoření společnosti bez sociální, ekonomické a politické hierarchie a jiných forem nadvlády člověka nad člověkem. Cílem bylo vytvořit společnost, která stojí na vzájemně se podporujících principech rovnosti a svobody.

⁸⁵ Krejčí, J. F.: Gustav Pfleger Moravský. *Z malého světa*. Praha 1907, s. 4.

Román *Z malého světa* se stal nejvýznamnějším přínosem G. Pflera do české literatury, dílo bylo nepochybně činem průbojným, autor se nebál zpracovat látku, která byla u nás až do té doby opomíjená. Nikdo z jeho předchůdců se neodvážil sepsat dílo poukazující na realistický život dělnického proletariátu utiskovaného ze strany německé i přesto, že sociální otázka bezpochyby zajímala širokou veřejnost. Nové téma a odvážně postavená problematika je ještě více zvýrazněna realistickým vykreslením dělnického života v čtvrtích pražské chudiny na Františku, jeho práce v továrně i prvních výbuchů dělnické vzpoury proti vykořisťování roku 1844. František Pover oceňuje, že Pfler v díle ukázal, proč se v této době zaměstnavateli stávali převážně Němci, kterým jejich privilegovaný jazyk v Čechách poskytoval daleko větší možnosti. „Mimovolně cítíme osten, jež spisovatel namířil proti české důvěřivosti a zálibě ve všem cizím.“⁸⁶ Poznání dělnického života muselo na citlivého Pflera nepochybně hluboce zapůsobit. Díky své práci úředníka nepřicházel s touto společenskou třídou do styku, proto pro něj bylo toto prostředí zcela nové.

Z podrobných popisů Prahy v první polovině devatenáctého století, z líčení zařízení jednotlivých tiskáren a přádelen můžeme vyvozovat, že Pfler důkladně toto město poznával, aby mohl co nejvěrněji zachytit atmosféru, v níž se odehrává tento příběh z prostředí českých dělníků. Spisovatel se nenechal unést fantazií, a proto zde nenajdeme nic nereálného nebo smyšleného, je patrná autorova snaha, aby co nejpřesněji vykreslil prostředí, v němž se tyto postavy pohybují. Karlu Velemínskému však připadají Pflerovy popisy na některých místech až příliš podrobné.⁸⁷

Jan Jakubec ocenil u Pflera, že v díle představil „čtvrtý stav“, který se do té doby v naší literatuře neobjevil. U české probuzenské literatury stoupá český lid v ceně tím, že si zachovává českou národnost, jež byla základem nacionalismu. V jiných zemích (Anglie, Francie) byla dělnické otázce věnována daleko větší pozornost. Pflerova zásluha spočívá v tom, že připomíná „českost“ lidu a rozšiřuje buditelské úsilí na tuto vrstvu. Naopak Pflerovi Jakubec vyčítá, že je autor příliš jednostranný: německý továrník je bezohledný, chamtivý, zatímco dělníci vystupují jako poctiví lidé.⁸⁸

⁸⁶ Pover, F.: Gustav Pfler-Moravský a jeho spisy. In: Literární listy. Ročník IX. Velké Meziříčí 1888, s. 212.

⁸⁷ Velemínský, K.: Gustav Pfler-Moravský. In: Časopis Musea Království českého. Ročník LXXVIII. Praha 1904, s. 228.

⁸⁸ Jakubec, J. a kol.: Literatura česká devatenáctého století. Díl III. Část 2. Praha 1907, s. 470–473.

4.2 Sociální otázka

Pfleger propojil v románu dvě hlavní ideje: národní a sociální. Dělník Václav Procházka je venkovan českého původu – právě češství se stává příčinou opovržení a neúcty vůči Procházkovi a on zanevře na ty, kteří využívají jeho národnosti, aby jej utlačovali v jeho vlastní zemi. Spisovatel se snaží upozornit na skutečnost, kdy se z nemajetných cizinců stávají vlastníci značného jmění, kteří pohrdají těmi, jež je svou prací živí, bez nichž by stěží dosáhli svého postavení.

Pfleger chápe nerovnoměrné rozdělení majetku jako existující společenský fakt. Klade si otázku po původu bohatství a dospívá k závěru, že majetek nikdy není výsledkem individuální činnosti. V románu stojí proti sobě dělník a továrník, jejichž životní dráhu rozdělilo především jejich charakterové založení a také národnostní příslušnost. Pfleger spatřuje možné východisko z této situace ve vzdělání, protože právě v jeho nedostatku vidí hlavní příčinu bídy dělnických vrstev.

Na jedné straně chudoba dělníků a na druhé straně lhostejnost bohaté vrstvy, to je hlavní kontrast, jímž Pfleger charakterizuje sociální rozpory ve společnosti. Autor věřil ve smírné řešení konfliktu mezi dělnictvem a buržoazií, v urovnání rozporů mezi těmito dvěma zneprátelenými stranami. Spisovatel věrným zobrazením všech bezpráví, jež se společnost na dělnictvu dopouštěla, se pokoušel vzbudit soucit s touto opovrženou třídou a pracovat k jejímu povznesení, protože český národ nestrádal jen hmotně, ale také intelektuálně, a nebyl zde nikdo, kdo by mu byl ochoten pomoci.

Dělnické povstání se v Pflerově románu stalo prvním signálem budícího se vědomí pracujícího lidu. Procházka probudil v dělnících myšlenku, že práce není dostatečně odměňována a postavil se na odpor svým utlačovatelům. Tyto výstupy vyvolaly všeobecné hnutí po celých Čechách, bylo to poprvé, co se mluvilo o českých dělnících.

Dělnický lid si stěžoval na svou bídu a nouzi, pozoroval, že jiní jeho prací bohatnou, domníval se, že jej bohatí páni utlačují, a poněáhu vyvinulo se mezi pracujícím lidem a továrníky takové napnutí, že stačila jediná záminka k propuknutí dělnické vzpoury, myšlenka pomstít se za své neštěstí hnala lid k bouřlivým výstupům. Během Váchova pohřbu se v mnohých dělnících probudilo národní vědomí. „Vyšší vědomí vzbudilo se u každého dělníka pohřbem tímto, každý poznal, že i ten bídný pracovník je člověkem, že nepřestává býti tvorem podle obrazu božího, když vypustí duši, že se s ním může naložiti lidsky i po

smrti.⁸⁹ Lid nehodlá zůstat nadále lhostejný vůči bezpráví, jež se na něm dopouštěli němečtí přistěhovalci, ale i příslušníci vlastního národa, a proto se stal aktivní v boji za svá práva.

4.3 Národnostní otázka

Román se setkal s německou kritikou, jelikož autor vylíčil Němce jako vykořisťovatele českého národa. V předmluvě k druhému vydání z roku 1871 autor poznamenává: „O oprávněnosti knihy mé svědčí i ta okolnost, že se v ní nacházejí mnohé pravdy společnosti naší prospěšné. Vidím to z toho, že tak mnohé návrhy, jež jsem uváděl na ulehčení bídneho stavu třídy pracujících, po letech vstupují do života, že otázka, o níž jsem se byl před lety šíře rozepsal, za našich dnů nabývá i u nás vždy mocnějšího významu a že se žene urychleným proudem k svému rozluštění. Uznají-li také kruhy ony, jichžto život plný svízeľů a strastí jsem věrně vylíčil, že nikoli v zmaru, nýbrž v tvoření a v práci naše spása, spása lidstva spočívá, pak nabudu tím pevnějšího přesvědčení, že jsem vykonal dílo dobré tendence.“⁹⁰ Odmítá výčitku německých časopisů, že by byl líčil dělnické poměry s hrubou výstřední tendencí. Pflieger konstatuje, že každá práce má svou tendenci, práci bez účelu lze si sotva představit. Nikoli popuzovat bylo jeho úmyslem, ale usmířit společenské vrstvy.⁹¹

Za hlavní dějovou osnovu si autor zvolil osudy dvou mladých lidí, Čecha a Němce, kteří stejně chudí přicházejí do Prahy za vidinou lepšího živobytí, jejich osudy se diametrálně rozcházejí, a zatímco Hütter se díky své chamtivosti a lstím stává majitelem továrny na kartouny, Václav svou poctivostí zůstává stejně chudý. Praha byla v té době poněmčena, oba hrdinové měli stejně chudý původ, Němec se ale vždy dočkal lepšího zacházení. Pflieger se snaží poukázat na fakt, kdy ve vlastní zemi měl český národ menší privilegia než cizinci.

Podle Jana Jakubce inscenuje Pflieger Hütterovo vyniknutí s naivní nezkušeností v obchodním a průmyslovém světě, dobře však zachytil závislost českého živlu na německém kapitálu.⁹²

Pflieger upozorňuje na nevalné postavení našeho jazyka v polovině devatenáctého století, kdy němčina se stále více prosazovala a čeština byla postupem času vytlačována z nejvyšších společenských funkcí. Němčina byla zavedena v naší zemi jako úřední jazyk už v 18. století Josefem II., a proto bylo jedním z požadavků českého lidu před revolučním rokem 1848 zrovnoprávnění češtiny s němčinou.

⁸⁹ Pflieger-Moravský, G.: Z malého světa. Praha 1962, s. 150.

⁹⁰ Máchal, J.: O českém románu novodobém. Praha 1902, s. 72–73.

⁹¹ Pover, F.: Gustav Pflieger-Moravský a jeho spisy. In: Literární listy. Ročník IX. Velké Meziříčí 1888, s. 195.

⁹² Jakubec, J. a kol.: Literatura česká devatenáctého století. Díl III. část 2. Praha 1907, s. 474.

Spisovatel nalézá sympatie s dělnictvem, protože si poznenáhlu uvědomuje jejich přední funkci v národním vývoji. Líčí čtenářům život na pražské periferii mezi chudinou a zjišťuje, že je to ta část našeho národa, jež si uchovává český jazyk. Vidí, že vesnický lid přicházející za prací do měst přináší s sebou i rodnou řeč a pracuje na jejím povznesení, v této vrstvě shledává aktivní složku vystupující proti poněmčené části národa.

4.4 Romantické pásmo

Pfleger příběh propojil romantickými prvky, čímž sice dosáhnul několika efektních scén, význam svého románu však nezvýšil. Prostý dělník se mu nejspíš nezdál dostatečně zajímavým hrdinou románu, proto jeho osud spojil se šlechtickým světem, jehož ústředními postavami jsou hrabě Arnošt a Pavel Velemínský/dělník Strouhal. Tuto vedlejší romantickou linii kritizoval František Pover, postavu tajemného hraběte považuje za zcela zbytečnou i její vztah k Václavovi. Podle něj tento vedlejší proud nezvyšuje čtenářův zájem a zbytečně kazí výsledný dojem. Postavu Arnošta považuje Pover za nešťastně zvolenou – z nepřítele českého lidu se Arnošt najednou stává jeho předním podporovatelem.⁹³ K tomuto stanovisku se přiklánějí i Jan Jakubec a Karel Velemínský, podle něj tento vedlejší proud zmenšuje hodnotu románu, spojení dělnického světa se šlechtickým považuje Velemínský za fantastiku.⁹⁴

Tento vedlejší romantický proud byl běžným rysem románu rozvíjejícího se v první fázi kritického realismu (světoví autoři – Sue, Sandová, Balzac, čeští autoři – Světlá, Sabina). Rovněž zdánlivé roztříštění děje do několika dějových pásem, množství jednajících osob a epizod, využívání tajemství patří k běžným rysům románu tohoto typu. Podle Karla Krejčího působí podivně tajemné noční scény v zahradě na Florenci vedle líčení lidské bídy. Starým působivým historiím o únosu levobočků, o náhodném setkání se rodičů a dětí apod. se již nedaří v novém dělnickém prostředí. Autoři sahají k starým prostředkům, ale jaksí se již ostýchají, aby se do románové romantiky neponožili úplně.⁹⁵ Karel Velemínský dodává, že bystrým pozorovatelem Pfleger nebyl nikdy; lpěl na staré románové technice, přání a soudobé proudy jej však nesly jinam. Má soucit s dělníkem, neidealizuje si jej, ale přece si vybírá postavy, které částečně stojí mimo dělnictvo. Právě těchto přechodů, spojení mezi dělnictvem, měšťanstvem a šlechtou, dbá autor úzkostlivě. Pfleger propojil svět dělnický se světem

⁹³ Pover, F.: Gustav Pfleger-Moravský a jeho spisy. In: Literární listy. Ročník IX. Velké Meziříčí 1888, s. 212.

⁹⁴ Velemínský, K.: Gustav Pfleger-Moravský. In: Časopis Musea Království českého. Ročník LXXXVIII. Praha. 1904. str. 231., Jakubec, J. a kol.: Literatura česká devatenáctého století. Díl III. část 2. Praha 1907, s. 473.

⁹⁵ Krejčí, K.: Gustav Pfleger Moravský. Z malého světa. Praha 1962, s. 396.

šlechtickým, jsou to však zcela neslučitelné části a příběh o ztraceném hraběcím synovi neměl s vylíčením reálného dělnického života příliš společného. Jak uvádí Karel Velemínský ve své studii, pro romantické autory šedesátých let je příznačné, jak vytváří svého hrdinu. Dělník sociálního románu musí být spojen se šlechtickým světem, s tajemnými rodinnými historiemi. „Raději princ s maskou otrhancovou, ale ne otrhanec skutečný.“⁹⁶

Hrabě Arnošt byl nejspíš hrabě Jiří Buquoi (1781–1851), přírodovědec, filosof a národní hospodář, jenž prý tajně zasahoval do dělnických bouří. Jeho rádce Jílezník byl František Cyril Kampelík (1805–1872).⁹⁷

4.5 Diference mezi prvním a druhým vydáním románu

Jan Máchal uvádí, že kniha měla stejný osud, jako většina našich významnějších děl: když vyšla, zůstala téměř bez povšimnutí.⁹⁸ Když se roku 1871 chystalo vydání románu v Ottově Laciné knihovně národní, kde vyšlo v roce 1872 jako první číslo, postěžoval si Pflieger v nové přemluvě (*Připomenutí k vydání druhému*), datované v srpnu 1871, na mlčení kritiky a vyrovnal se s německou výčitkou výstřední tendenčnosti: „Podle osudů, s nimiž se kniha tato potkala, nemyslil jsem nikdy, že se dočká druhého vydání. Nepamatuji se, že se učinila ve veřejných listech o ní zmínka, když vyšla. Ať toho byly příčiny kterékoli, lituji opomenutí svého díla ze strany literátů našich nyní tím více, že při vydání druhém nelze mi bráti ohledu na výtky oprávněné a přizpůsobiti dílo své podle úsudků zralých a závažných. Je mi spokojiti se s nepatrnými změnami formálními, kterých potřeba se mi sama sebou vtírá, věc pak ponechávám úplně nezměněnou.“⁹⁹

Roku 1872 představuje Pflieger veřejnosti druhé, upravené vydání svého románu (první díl vyšel r. 1863). V tomto krátkém časovém období dochází k důležitým změnám v životě české společnosti, jež silně zapůsobily na veřejné mínění a zřejmě i na mínění samotného autora. Především právě na sklonku let šedesátých počíná prudký rozvoj české

⁹⁶ Velemínský, K.: Gustav Pflieger-Moravský. In: Časopis Musea Království českého. Ročník LXXVIII. Praha 1904, s. 229–230.

⁹⁷ Tamtéž, s. 228. – F. C. Kampelík – narodil se v Syřenově u Jičína, byl v brněnském semináři, studoval medicínu ve Vídni, kde byl r. 1840 zapleten v politickém vyšetřování a několik měsíců strávil ve vězení. V roce 1848 se v Praze zúčastnil politického ruchu. V Kuklenách působil jako praktický lékař, psal politické a národohospodářské články a brožury. Zasloužil se o založení lidových peněžních ústavů (kampeličky). Byl u nás jedním z prvních, kteří se zúčastnili dělnického hnutí. Roku 1848 byl jmenován jednatelem pražské Měšťanské besedy, jejíž předseda P. Richter a stavitel Rypota požádali Kampelíka, aby tiskaře upokojil. Ten si však stanovil, aby pražská obec vyplatila propuštěným dělníkům denní podporu. Byl obhájcem strojové výroby.

⁹⁸ Máchal, J.: O českém románu novodobém. Praha 1902, s. 72.

⁹⁹ Krejčí, K.: Gustav Pflieger Moravský. Z malého světa. Praha 1962, s. 386–387.

buržoazie, takže vedle německého továrníka se objevuje také český továrník, v měšťanských kruzích se pak v této době šíří strach ze sociální revoluce – z Pařížské komuny.¹⁰⁰

Hlavní rozdíl mezi první a druhou verzí románu spočívá ve vrcholné scéně celého díla, hromadného útoku dělníků na fabriku továrníka Hüttera. V první verzi Václav Procházka umírá po srážce s vojskem u hlavní brány, v druhém vydání je smrtelně raněn padajícím strojem, když se snažil své druhy odvrátit od jejich ničení. Pflieger chtěl zřejmě touto změnou vyjádřit svůj nesouhlas s ničením strojů.

Procházkovy úvahy o odplatě jsou motivovány osobní pomstou a také úsilím prosadit lepší zacházení pro své spolupracovníky. Když po ostré kontroverzi s Hütterem opouští Procházka továrnu, chce sem přijít ještě jednou – ale nikoli v úmyslu pracovat, nýbrž aby ji zničil. V původní verzi chce nejprve jednat s Hütterem „po dobrém“, přenáší část své autority na mladého Váchu, a nakonec po továrníkově jednání dává průchod vůli lidu, jenž potrestá svého vykořisťovatele zničením strojů.

V přepracovaném vydání Procházka považuje za největší trest pro továrníka jeho veřejné pokoření, a když Hütter odmítne vyjednávat s dělníky, dochází Procházka k absurdnímu závěru, že se na něm pomstí tím, že mu zachrání jeho majetek. „...on musí nás odprositi veřejně za vše úkory! To bude proň, pro toho zhrdlého boháče, ten největší trest a naše největší pomsta.“¹⁰¹ Po celý život se nikomu nezpronevěřil, cizí majetek mu byl vždy svatým, a proto se snaží spolu s Váchou zabránit rozbouřeným dělníkům v ničení strojů. „Zahučela obrovská rána, slyšen vzkřik, jenž pronikl ten divoký šum – Vácha a Procházka pohřbeni jsou pod strojem se zhroutivším.“¹⁰²

V celé této změně se podle Karla Krejčího projevuje vliv výtek o tendenčnosti románu, o jeho buřičství. Ospravedlňování poukazem na „poeticky nutnou tendenci konečného smíru“ v závěru románu a „akcent na očekávání, že dělnictvo uzná, že nikoli v zmaru, nýbrž v tvoření a v práci spása lidstva spočívá“, prozrazuje dostatečně autorovu opatrnost čtvrt roku po pádu Pařížské komuny.¹⁰³

¹⁰⁰ Krejčí, K.: Gustav Pflieger Moravský. Z malého světa. Praha 1962, s. 396–397. – Pařížská komuna (18. 3. 1871–28. 5. 1871) – první proletářská revoluce a první vláda dělnické třídy. Byla výsledkem dlouhodobého rozvoje dělnického hnutí v 19. století. Podnětem revoluce byla politická a ekonomická krize Francie za druhého císařství. Povstání pařížských dělníků svrhlo císařství a vynutilo si 4. září 1870 vyhlášení republiky.

¹⁰¹ Pflieger-Moravský, G.: Z malého světa. Praha 1951, s. 406.

¹⁰² Tamtéž, s. 409.

¹⁰³ Krejčí, K.: c. d., s. 389.

5. Paní fabrikantová

5.1 Základní informace

Psychologická próza *Paní fabrikantová* (r. 1867 uveřejněna ve *Světozoru*),¹⁰⁴ jejíž knižní publikace se ke čtenářskému publiku poprvé dostala roku 1873, svým rozsahem spíše inklinuje k novele než k románovému dílu. Byla vydána bezmála současně s druhým vydáním sociálního románu *Z malého světa*¹⁰⁵ a stala se posledním dokončeným dílem tohoto moravského literáta. Dílo se opět dotýká sociálních vztahů mezi dělníkem a zaměstnavatelem, tentokrát ovšem v harmonickém osvětlení, čímž se Pflieger odvrací od realistického zachycení obrazu pražských dělníků (*Z malého světa*) a dospívá k idealisticky smírnému stanovisku.

Paní fabrikantová je románem poutající čtenářovu pozornost líčením zoufalé milostné touhy, jež nenachází jiné řešení dané okolnosti než v sebevraždě. Vypráví o tragickém životě ženy, která zachránila čest svou a své rodiny před veřejným ponížením a setrvala věrná svým zásadám. Karel Velemínský uvádí ve své studii, že autor neklade hlavní důraz na vnější děj ale na vnitřní pocity jednajících osob. Román se stal Pfliegerovým psychologicky nejpropracovanějším dílem. Postavy odkládají „vznešené, neproniknutelné vzezření románových hrdinů“ a vystupují jako prostí lidé.¹⁰⁶

Spisovatel zaměřuje svou pozornost na psychologický aspekt, příběh nepřekypuje hojností vnějšího děje, spíše detailní psychologickou kresbou vystupujících postav. Román byl často srovnáván s dílem *Paní Bovaryová* (1857) Gustava Flauberta¹⁰⁷ řadící se k nejvýznamnějším dílům kritického realismu. Význam díla spočívá především v popisu jednajících figur, což způsobilo to, že kritika mnohdy označovala román *Paní fabrikantová* za Pfliegerovo nejvýznamnější dílo. Podle Karla Velemínského se jedná o jeho nejzdařilejší práci, svou uceleností si zaslouží první místo mezi jeho romány. Autor podle něj ještě nikdy nepropracoval děj do takových detailů jako právě u *Paní fabrikantové*. Zárukou úspěchu pro

¹⁰⁴ Světozor. [online]. Září 1875. Ročník IX. č. 39. Praha. [cit. 27. dubna 2009]. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/PShowPageDoc.do?it=0&id=9080186&picp=&idpi=18324507>>.

¹⁰⁵ Krejčí, K.: *Z malého světa*. Praha 1962, s. 397.

¹⁰⁶ Velemínský, K.: Gustav Pflieger-Moravský. In: *Časopis Musea Království českého*. Ročník LXXVIII. Praha 1904, s. 235.

¹⁰⁷ Gustave Flaubert (1821–1880) – francouzský spisovatel, za román *Paní Bovaryová* byl obžalován za urážku veřejné mravnosti.

něj není zpracování více příběhů, stačí dvě, tři osoby – čím méně vystupujících figur, tím více je vidět autorova práce.¹⁰⁸

Oproti předchozích románových dílům (*Ztracený život*, *Z malého světa*) je očividné, že autor značně ustoupil od svých radikálních názorů a realistického popisu tehdejší atmosféry, avšak dokázal se přiblížit ke skutečné realitě oproštěné od senzačních překvapení jako byl bezpochyby ztracený hraběcí syn nebo tajný spolek bojující za svobodu národů. Děj se opět odehrává v továrním prostředí tentokrát však bez sociálních a národnostních problémů, jež byly nahrazeny milostným příběhem.

Autor se často zaměřoval jen na jednající postavy, takže později dospíval k úplné izolaci těchto postav od společenského dění. V popředí vystupuje paní Šeborová řešící své milostné dilema k hraběti Libenickému, ostatní figury zasahují do děje jen ojediněle a prakticky jim není dán dostatečný prostor. Román se soustřeďuje na malý počet jednajících osob, nesetkáváme se tu s romantickými rekvizitami, a složitými příbuzenskými vztahy, hlavní důraz je položen na psychologické prokreslení postav.

Příběh se na svém počátku ubírá v poklidném tónu, v závěru díla se ovšem stává nesmírně žalostným. Nikdo v Boženině okolí nemá tušení o jejím utajovaném záměru, proto je pro všechny její čin tak překvapující. Tímto tragickým koncem podle Františka Povera dostoupil Pflieger vrcholu svého tvoření. „Že nemohl ještě výše, zavinila smrt, která mu vyrvala péro z ruky.“ Hlavní ideou románu byla posvátnost manželského svazku. Podle Povera provedl Pflieger tuto ideu velmi jemně, podivuje se jeho spisovatelskému taktu.¹⁰⁹

Hlavním námětem příběhu je láska šlechtné Boženy Šeborové a záletného hraběte Alberta Libenického. Řeší v té době tíživou otázku citového vzplanutí a nemožnosti manželského odloučení, milostné vzplanutí dvou zcela odlišných lidí, které nesmělo být nikdy naplněno. Ona, oddaná manželka, matka, vždy ctící své zásady a povinnosti, on, záletný světoběžník využívající ženy výlučně ke svému pobavení. Idea posvátnosti manželského svazku byla vždy oblíbeným námětem spisovatelů, především francouzských, kteří se častým užíváním tematiky nemanželských milostných poměrů ocitli na rozhraní, ve kterém se „chudoba vynalézavosti stýká s básnickou impotencí“. František Zákrejs ovšem netvrdí, že by ostatní autoři ztráceli právo na toto téma, zejména dosáhli takového taktu, jako se to podařilo Pfliegrovi.¹¹⁰

¹⁰⁸ Velemínský, K.: Gustav Pflieger-Moravský. In: Časopis Musea Království českého. Ročník LXXVIII. Praha 1904, s. 236.

¹⁰⁹ Pover, F.: Gustav Pflieger-Moravský a jeho spisy. In: Literární listy. Ročník IX. Velké Meziříčí 1888, s. 230.

¹¹⁰ Zákrejs, F.: Paní fabrikantová. In: Osvěta. Listy pro rozhled v umění, vědě a politice. Ročník III. Díl I. Praha 1873, s. 709–710.

Uplatňuje se tu tendence Pflégrova tvoření, kterou už v jeho prvních prózách rozpoznal Jan Neruda, když v díle počínajícího autora zdůraznil záblesky promyšleně psychologického líčení. Nový Pflégrův román reprezentuje u nás po stránce formálně umělecké pokročilejší stadium v literárním vývoji. Tyto určité přednosti v rámci nového románového typu však podle Karla Krejčího nepřevažují přínos románu předcházejícího do české literatury. Pravdivé a výstižné vyličení prostředí pražských dělníků bylo nepochybně daleko průbojnějším činem i co se týče evropského měřítka než tato psychologická próza zobrazující milostné vzplanutí vdané ženy.¹¹¹ Pfléger se tak opětovně navrácí ke svým romantickým počátkům.

5.2 Charakteristika hlavní postavy

Postava Boženy Šeborové je líčena realisticky, je to žena prožívající každodenní strasti svého života. Navenek působí šťastně, v hloubi svého srdce však pociťuje hlubokou prázdnotu. Poté, co jí osud postaví do cesty hraběte Alberta, začnou se v ní probouzet zcela nové, dosud nepoznané city. V jeho společnosti bývala nepochopitelně roztržitá, pociťovala úzkost a jistý nepokoj. Od té doby žila v neustálém rozporu sama se sebou, v neustálém rozechvění, Albert v ní vzbuzoval nepochopitelný neklid.

Svému muži vděčila za své vzdělání, postavení ve společnosti, byla mu oddána tělem i duší, avšak v jejím srdci se však nalézalo místečko nikdy neprozrazené nespokojenosti. Cítila neustálou výčitku, že svého manžela za vše to, co pro ní udělal, nemiluje, měla výčitky, že bez lásky, že více z vděčnosti zasvětila svůj život manželovi, neustále se trýznila myšlenkou, že i lidé tak o ní smýšlejí. Šebor nikdy nevyplnil prázdnotu v jejím srdci.

Poté, co ji hrabě odtajnil své city, cítila, že vše se musí ukončit jakýmkoliv způsobem, avšak dříve, než by moci své bezmezně vášně podlehla. Toužila se vyhnout všemu styku se světem, aby sama nebyla svědkem své vlastní veřejné hanby. Sužovaly ji neustálé obavy z toho, jestli se po ní lidé neohlížejí, jestli netuší její tajemství a za jejími zády si neukazují na hraběte. Boj sama se sebou nedokázala zvládnout a po nesmírně bolestném boji podlehla, zradila svou čest, zradila úctu sama k sobě, Božena zapomněla na všechna svá předsevzetí. Než aby měla zradit bezmeznou důvěru svého muže a zostudit své děti, nalézá jediné možné řešení v sebevraždě.

¹¹¹ Krejčí, K.: Gustav Pfléger Moravský. Z malého světa. Praha 1962, s. 398.

Karel Velemínský považuje tuto postavu na nejdokonalejší Pflegrův výtvar, autor jen za pomoci prostých prostředků strhuje čtenáře k soucitu s touto ženou. Velemínský především oceňuje, že Pfleger neuzívá románové šablony a líčí postavy reálně.¹¹²

5.3 Český továrník v Pflerově díle

Pfleger vytvořil ze Šebora představitele šlechtného českého továrníka, je vyličen jako charakteristický představitel své vrstvy. Tato figura není v jeho tvorbě nijak neobvyklá, mohli jsme se s ní setkat v sociálním románě *Z malého světa* prostřednictvím postavy hraběte Arnošta. Na rozdíl od předešlého románu továrník tady není Němec, jak bylo tehdy častým jevem, ale Čech, jenž nevykořisťuje své zaměstnance, ale je jim vždy oporou. Františku Poverovi se tato postava příliš nezamlouvá stejně jako postava hraběte Alberta, podle něj vystupuje Šebor ještě méně určitě – z chudého dělníka se stává majitel továrny.¹¹³ Karel Velemínský si však všímá, že Pfleger prostřednictvím této postavy posiluje český živel a udržuje přátelský poměr s dělníky.¹¹⁴

Postava továrníka Šebora je líčena nadmíru idealisticky, je opakem vykořisťovatele Hüttera z románu *Z malého světa*. Pfleger opouští od ostrého vztahu mezi zaměstnavatelem a jeho pracovníky, Šebor nikdy nezapomněl na svůj původ a obtížné počátky s vybudováním svého postavení. Zaměstnává jen dělníky českého původu, což se setkává u hraběte Alberta s údivem: „Potkávám se s tímto úkazem zde ponejprve. A pak tu vůkol máme krajinu německou.“ „My jsme zde na posledním výběžku české půdy. Od jihu zabíhá až po mou přádelnu domácí jazyk. – My tvoříme první přední stráž; se všech ostatních stran jsme obklíčeni živly cizími. Avšak nabýváme síly. Před desíti lety, když jsem závod převzal, bylo vše nečeské; nyní zdejší krajané rádi se smlouvají s mými lidmi, přiučivše se hravě češtině.“¹¹⁵

Podle Jana Jakubce byla tato postava vsunuta do děje z důvodu, že Pfleger si uvědomuje nedostatečný rozvoj národního průmyslu a obchodu, naopak si všímá německého průmyslu, jenž v šedesátých letech dosáhl velkého rozvoje. Proto se objevuje v díle bohatý

¹¹² Velemínský, K.: Gustav Pfleger-Moravský. In: Časopis Musea Království českého. Ročník LXXVIII. Praha 1904, s. 236.

¹¹³ Pover, F.: Gustav Pfleger-Moravský a jeho spisy. In: Literární listy. Ročník IX. Velké Meziříčí 1888, s. 230.

¹¹⁴ Velemínský, K.: c. d., s. 236.

¹¹⁵ Pfleger-Moravský, G.: Paní fabrikantová. Praha 1928, s. 40.

továrník českého původu, který nevykořisťuje své pracovníky. Jakubec lituje, že autor toto téma více nerozvinul a vrací se ke svým románovým tradicím.¹¹⁶

Spisovatel neopomíná prostřednictvím postavy továrníka Šebora udělovat čtenářskému publiku nezbytné poučení, co se týče podnikání a budování vlastního závodu.

¹¹⁶ Jakubec, J. a kol.: Literatura česká devatenáctého století. Díl III. část 2. Praha 1907, s. 476.

6. Závěr

Hlavní postavy Pflugových románů jsou obvykle osamělí jedinci, obtížně se adaptují do společenského prostředí, bouří se vůči svému okolí, touží po osudové lásce, zamilovávají se však zpravidla do zadaných žen (*Paní fabrikantová*) nebo do vysněného ideálu (*Pan Vyšínský*), a tudíž jsou předem jejich city odsouzeny k záhubě. Rozpor mezi představou a skutečností jim přináší rozčarování, které obrací do svého nitra a jejich duševní trýzeň se prohlubuje. Propukající nemoc se u Pfluga projevila jistou „uspěchaností“ celého díla, později některá ze svých děl přepracoval (*Pan Vyšínský, Z malého světa*). Pfluger strávil své dětství v Karasíně u Bystřice nad Pernštejnem, z toho důvodu se často obrací k venkovu, kde jeho hrdinové nalézají vytoužený klid. Byl především vlastenec, proto hlavní postavy jeho příběhů vystupují jako zastánci češství a českého jazyka, ve svých dílech upozorňuje na problematiku poněmčování národa.

Veršovaný román *Pan Vyšínský* znamenal obrat v Pflugově dosavadním díle, neboť značil počátek autorovy realistické tvorby. Úvodní verše se setkaly s kladným přijetím především u mladší generace v čele s Janem Nerudou, která ocenila, že se Pfluger vymanil ze své předešlé básnické tvorby. Spisovatel však se svým románem příliš spěchal (únor 1858 – listopad 1859) a počáteční nadšení u kritiky pohaslo. Nepropracovanost básně odsoudil Jan Neruda i F. A. Hora. Neruda po uveřejnění dalších částí kritizoval přílišnou obecnost postav, ke kritice se přidala i Eliška Krásnohorská, která románu vyčítala „mdlý“ obsah. Pflugovi byly také vytýkány příliš obsáhlé výklady a popisy ze strany Jana Nerudy, Karla Riegera, Karla Velemínského i Františka Povera. *Pan Vyšínský* byl často srovnáván s *Evženem Oněginem* A. S. Puškina. Pfluger se tomuto nařčení bránil, podle něj od Puškina přejal jen název „veršovaný román“. Karel Velemínský byl však jiného názoru, tvrdil, že román je na ruském vzoru tak závislý, že jej nelze posuzovat ani jako samostatné dílo. Pro Františka Povra je román pouze slabší alternativou ruského vzoru. Hlavního hrdinu Pflugova příběhu, Vladimíra Vyšínského, odsoudil Jan Jakubec, podle něj byla tato postava Byronova nebo Puškinova, neboť české poměry v té době nedovolovaly takovýto způsob života. František Pover postrádá u této postavy výrazné rysy, působí příliš všeobecně. V poslední řadě byly Pflugovi vytýkány útoky vůči *Moravským novinám*, jež odsoudily jeho básnickou sbírku *Dumky*. Narážky na brněnského kritika považoval za zcela zbytečné nejen Jan Neruda, ale i František Pover, Jan Jakubec nebo P. J. Tauer.

Politický román *Ztracený život* zobrazuje národní politické rozpory, usiluje o realistické vykreslení společenské situace v době Bachova absolutismu (1855–1857), dílo tudíž nabývá dokumentárního charakteru. Výběr období, do něhož je děj zasazen, ocenil Karel Velemínský, Pfleger zpracoval látku, kterou měla řada lidí v živé paměti. František Pover u Plegra kritizuje, že se nechává příliš unést fantastikou (tajný spolek bojující za svobodu národů), podle Jana Jakubce se autor „utápí v příliš hustém obalu fantastického romantismu“. V hlavní postavě, vychovatel Olšovského, ztělesnil prvního nadšeného, avšak neúspěšného bojovníka za velké ideály, hrdina je ve svých plánech příliš pasivní a nerozhodný, což se nelíbí Františku Povrovi. I Karel Velemínský považoval Olšovského plány za zcela obecné.

Z malého světa byl první sociální román z dělnického prostředí u nás. Autor na základě podrobné studie vytvořil realistický obraz pracujícího lidu, upozornil na zásadní sociální a národnostní problémy v naší společnosti, což ocenil Jan Jakubec. František Pover uvítal, že se autor vyprostil z blouznivých snů vtělených do postavy Olšovského a pojal život realističtěji, výběrem tématu a přiblížením dané problematiky řadí tento román mezi nejvýznamnější Plegrova díla. Podle něj se nikomu nepodařilo vniknout do duše dělníkovy tak jako Plegrovi, na románu si také cenil, že Pfleger ukázal, proč se v té době zaměstnavateli stávali převážně Němci. Autorovy sympatie k utlačovanému českému lidu ocenila i Tereza Nováková. Spisovatel potlačil erotický obsah děje, což se setkala s kladným přijetím u Karla Velemínského. Toto dílo bylo nepochybně i ve světovém měřítku činem průbojným, Pfleger se nebál zpracovat látku, která byla až do té doby u nás opomíjená. Jan Jakubec autorovi vyčítá, že je příliš jednostranný, a Němci jsou vylíčení jen jako vykořisťovatelé, zatímco dělníci vystupují jako poctiví lidé, Pfleger však podle něj dobře zachytil závislost na německém kapitálu. Autor byl však nejvíce kritizován za romantické prvky v románu. Tento vedlejší proud, jehož ústřední postavou byl hrabě Arnošt, byl odsouzen Františkem Poverem, Janem Jakubcem, Karlem Velemínským i Karlem Krejčím. I přes tyto jisté nedostatky byl román přijato kladně, později byl překonán díly jiných autorů (např. Jakub Arbes – Štrajchpudlíci).

Paní fabrikantová vyniká psychologickou kresbou jednajících figur. Pfleger se odvrací od realistického vidění vztahu mezi továrníkem a jeho zaměstnanci a dospívá k idealisticky smírnému stanovisku. Ustoupil od svých radikálních názorů, avšak dokázal se přiblížit ke skutečné realitě oproštěné od senzačních překvapení. Karel Velemínský si na románu cenil, že postavy odkládají „vznešené, neproniknutelné vzezření románových hrdinů.“ Podle něj se jedná o Plegrovu nejzdařilejší práci a postavu Boženy Šeborové považuje na Plegrova

nejdokonalejší výtvar. František Pover tvrdí, že autor dostoupil vrcholu svého tvoření. Pro Karla Krejčího však *Paní Fabrikantová* přínos předcházejícího románu do české literatury nepřevážila. Spisovatel přivádí českého továrníka, Karel Velemínský si všímá, že jeho prostřednictvím Pflieger posiluje český živel. Podle Jana Jakubce byla tato postava vsunuta do děje, protože si autor začíná uvědomovat nedostatečný rozvoj národního průmyslu a obchodu. Román se stal Pfliegerovým psychologicky nejpropracovanějším dílem.

Pflieger se snažil vystihnout aktuální dění ve společnosti, byl to autor nanejvýš citlivý, jak víme z jeho deníku, chudý člověk neprošel kolem něj bez povšimnutí. Avšak nejvýrazněji jej ovlivňovaly především knihy, z jejichž vlivu se mu nikdy nepodařilo vyprostit. Tvorba Gustava Pfliegera-Moravského zanechala trvalou stopu v české literatuře, i když byla později zastíněna díly jiných spisovatelů, byl to však právě Pflieger, jenž jako první upozornil na závažné problémy naší společnosti. Přínos Pfliegerův ocenil Jan Neruda v nekrologu uveřejněném v *Národních listech* (1875): „Byl on dobrým zahradníkem, cokoliv zasadil perem svým, ihned to kvetlo.“

7. Recenzenti a kritické díla G. Pflagra-Moravského – stručné biogramy

Jan Neruda (1834–1891) – představitel generace májovců, básník, prozaik, tvůrce českého fejetonu, dramatik, literární a divadelní kritik.

František Alois Hora (1838–1916) – dramatik, autor veršů pro mládež, překladatel z polštiny a němčiny, během svých studií hrál na Malé Straně ochotnické divadlo, kde se seznámil s G. Pflegrem-Moravským, Hora vydal jeho vlastní životopis, doplněný přehledem jeho díla a komentářem čerpajícím z Pflegových dopisů.

František Pover (1862–1943) – gymnazijní profesor, filolog, překladatel, především rumunské a italské beletrie, spoluautor jazykových příruček, přednášel a psal o českých autorech (J. Neruda, G. Pflger Moravský, A. V. Šmilovský).

Josef Laichter (1864–1949) – romanopisec, literární kritik, účastnil se založení revue *Naše doba*, řídil edici *Laichtrova sbírka krásného písemnictví*, pro ediční řadu *Čeští spisovatelé 19. století* připravil vydání spisů G. Pflagra Moravského.

Karel Velemínský (1880–1934) – pedagog, překladatel, publicista, filolog, úředník ministerstva školství a národní osvěty, překládal z ruštiny, věnoval se dějinám české literatury, později dílu a osobnosti L. N. Tolstého.

Jan Máchal (1855–1939) – historik české a slovanské literatury, filolog, folklorista a etnograf, editor, literární a divadelní kritik, obrátil se k české literatuře, z níž sledoval zejména 19. století (vývoj prózy a staročeského a novodobého dramatu).

František Zákrejs (1839–1907) – dramatik, prozaik, literární a divadelní kritik a polemik (především časopis *Osvěta* – rubrika *Divadelní rozhledy*), úředník, zakladatel spolku *Jednota českých dramatických spisovatelů*, autor právnických článků.

Josef Barák (1833–1883) – básník, novinář, redaktor, překladatel, představitel národně a demokraticky uvědomělé inteligence, patřil ke skupině autorů, kteří za vedení J. V. Friče vydali almanach *Lada-Nióla* (1855).

Ferdinand Schulz (1835–1905) – prozaik, literární historik a kritik, publicista, vychovatel, spolužák G. Pflegra-Moravského na Akademickém gymnáziu.

František Bačkovský (1854–1908) – literární historik, novinář a publicista, nakladatel a knihkupec.

Karel Krejčí (1904–1979) – literární historik, slavista, zabývající se především dějinami polské a české literatury a literárněvědnou komparatistikou, vykladač Pflegrova díla z pozdější doby.

Eliška Krásnohorská (1847–1926) – básnířka, prozaička, literární historička, autorka vlastenecké, přírodní a reflexivní lyriky, romantizující epiky i próz a divadelních her, hlavně pro mládež, libreta oper B. Smetany, K. Bendla a Z. Fibicha, překladatelka Barona, Puškina a Mickiewicze, pracovnice ženského hnutí.

Teréza Nováková (1853–1912) – prozaička, publicistka, pracovnice v ženském hnutí.

8. Zdroje

- Bačkovský, F.: Začátky a rozvoj dramatického básnictví českého. In: Květy. Ročník V. Praha 1883.
- Barák, J.: O Gustavu Pflégrovi-Moravském. In: Přednášky Josefa Baráka. č. 5. Praha 1884.
- Brabec, J. a kol.: Dějiny české literatury. III. díl. Praha 1961.
- Forst, V. a kol.: Lexikon české literatury. Svazek I A–G. Praha. 1985.
- Forst, V. a kol.: Lexikon české literatury. Svazek I H–J. Praha. 1993.
- Forst, V. a kol.: Lexikon české literatury. Svazek II K–L. Praha. 1993.
- Hora, F. A.: Gustav Pfleger Moravský. Životopisné zápisky básníkovy. Plzeň 1880.
- Jakubec, J. a kol.: Literatura česká devatenáctého století. Díl III. část 2. Praha 1907.
- Kalina, J.: Gustav Pfleger-Moravský. Světozor. 1883.
- Krásnohorská, E.: Obraz novějšího básnictví českého. In: Časopis muzea Království českého. Ročník LI. Praha 1877.
- Kritická příloha k Národním listům. [online]. Květen 1864. č. 5. [cit. 27. dubna 2009].
Dostupné z:
<<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/PShowPageDoc.do?it=&id=6047420&picp=&idpi=8328313>>
- Kvapil, P.: Životní osudy. Duben 2003. [[online, cit. 30. října 2008]. Dostupné z:
< <http://www.kvasice.cz/noviny/20034.pdf>>
- Laichter, J.: Sebrané spisy Gustava Pflégra Moravského. Svazek I. Praha 1907.
- Lehár, J. a kol.: Česká literatura od počátků k dnešku. Praha 1998.
- Máchal, J.: O českém románu novodobém. Praha 1930.
- Merhaut, L. a kol.: Lexikon české literatury. Svazek I S–T. Praha. 2008.
- Merhaut, L. a kol.: Lexikon české literatury. Svazek II U–Ž. Praha. 2008.
- Moravské noviny. Ročník X. č. 15. Brno 1858.
- Moravské noviny. Ročník X. č. 93. Brno 1858.
- Národní listy. [online]. Září 1875. [cit. 27. dubna 2009]. Dostupné z:
<<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/PShowIssue.do?it=&id=692805>>
- Neruda, J.: Gustav Pfleger Moravský. In: Národní listy 1875.
- Neruda, J.: Gustav Pfleger. Obrázek mladého života. In: Obrazy života. Praha 1859.
- Neruda, J.: Mosaika – Literatura. Pan Vyšinský. In: Obrazy života. Praha. 1859.
- Neruda, J.: Mosaika – Literatura. Pan Vyšinský. In: Obrazy života. Litomyšl. 1960.

- Novák, J. V, Novák, A.: Přehledné dějiny literatury české: od nejstarších dob až do politického osvobození. Vydání třetí. Olomouc 1922.
- Nováková, T.: Hovory po práci. In: Domáci hospodyně. Ročník IV. č. 18. Olomouc 1887.
- Opelík, J. a kol.: Lexikon české literatury. Svazek I M–O. Praha. 2000.
- Opelík, J. a kol.: Lexikon české literatury. Svazek II P–Ř. Praha. 2000.
- Otruba, M., Homolová, K. a kol.: Čeští spisovatelé 19. století. Praha 1971.
- Polák, J.: Česká literatura 19. století. Praha. 1990.
- Pover, F.: Gustav Pfleger-Moravský a jeho spisy. In: Literární listy. Ročník IX. Brno 1888.
- Pover, F.: Gustav Pfleger-Moravský. Jeho život a jeho díla. In: Rozhledy literární. Ročník I. Říjen 1886, číslo 6.
- Pover, F.: Gustav Pfleger-Moravský. Jeho život a jeho díla. In: Rozhledy literární. Ročník I. Listopad 1886. číslo 7.
- Pover, F.: Gustav Pfleger-Moravský. Jeho život a jeho díla. In: Rozhledy literární. Ročník I. Prosinec 1886, číslo 8.
- Schulz, F.: Gustav Pfleger Moravský. In: Osvěta. Ročník V – díl I. Praha 1875. Světozor. 1875.
- Světozor. [online]. Zář 1875. Ročník IX. č. 39. Praha. [cit. 27. dubna 2009]. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/PShowPageDoc.do?it=0&id=9080186&picp=&idpi=18324507>>
- Tauer, P. J.: Gustav Pfleger-Moravský. Ročník IV. In: Literární listy. Brno 1883.
- Trybenekrová, V.: Peckovské osobnosti: František Pover. [online]. Červen 2004. [cit. 17. června 2009]. Dostupné z: <<http://209.85.129.132/search?q=cache:E2F1Y10M9n4J:www.obec-pecka.cz/stare/files/63.pdf+Franti%C5%A1ek+Pover&cd=3&hl=cs&ct=clnk&gl=cz>>
- Velemínský, K.: Gustav Pfleger-Moravský. In: Časopis Musea Království českého. Ročník LXXVIII. Praha 1904.
- Velemínský, K.: Gustav Pfleger-Moravský. In: Časopis Musea Království českého. Ročník LXXVII. Praha 1903.
- Velemínský, K.: Z rukopisné pozůstalosti Gustava Pflagra Moravského. In: Obzor literární a umělecký. Ročník. IV. Praha. 1902.
- Zákrejs, F.: Paní fabrikantová. In: Osvěta. Ročník III. Díl I. Praha 1873.

9. Anotace

Jméno a příjmení: Lucie Osmanská

Název fakulty: Filozofická fakulta

Název katedry: Katedra bohemistiky

Název diplomové práce: Prvotní kritická reflexe próz Gustava Pflagra-Moravského

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc.

Počet stran: 47

Počet příloh: 5

Počet znaků: 75 242

Počet titulů použité literatury: 37 + 5 elektronických zdrojů

Klíčová slova: dělnický román, psychologický román, kritika, sociální otázka, národnostní otázka, romantické prvky

Charakteristika diplomové práce: Cílem této práce bylo postihnout prvotní kritické ohlasy, jež vyvolala románová tvorba Gustava Pflagra-Moravského u tehdejší kritiky. Stal se prvním autorem sociálního románu z dělnického prostředí u nás, ve svých dílech odkrývá sociální a národnostní problémy naší společnosti v devatenáctém století. Pflager byl často kritizován za přílišnou závislost svých románů na dílech světových autorů, bylo mu také vytýkáno, že i přes závažnost daných témat, spojuje realistický svět s romantickými prvky. I přes tyto jisté nedostatky byly v tehdejší době Pflagrové práce vysoce ceněny kritikou i čtenáři.

10. Přílohy

Příloha č. 1: Titulní list prvního vydání románu Pan Vyšínský

Příloha č. 2: Titulní list prvního vydání románu Ztracený život

Příloha č. 3: Titulní list prvního vydání románu Z malého světa

Příloha č. 4: Titulní list prvního vydání románu Paní fabrikantová

Příloha č. 5: Světozor (září 1875)